

TUNCƏR CÜCƏNOĞLU

***NEYZƏN* TEVFIKİN
QƏMLİ KOMEDİYASI***

(2 hissəli musiqili tamaşa)

Murad Karasuya...

**Azərbaycan dilinə tərcümə edən:
ELVİN NURİ**

*Neyzən sözünün mənası – Ney ifadəsi deməkdir.

Səhnə tərtibatı :

Lap qabaqda qara bir fon pərdəsi var...

Bəlkə də, nəhəng bir içki şüşəsi...

Mərkəzdə, hər yərə uyğun bir yerdə bir meyxanə masası və bir stul...

Masanın üstündə növbə-növ içki şüşələri və bir bakal...

İŞTİRAKÇI :

Bu pyesi bir aktyor (kişi) oynaya bilər.

ZAMAN : Keçmiş və bu günümüz...

MƏKAN : İstanbul və hər yer...

BİRİNCİ HİSSƏ

(Neyzən görünür... Yavaş-yavaş tamaşaçılara tərəf addımlayır... Çaşqın halda, sağa-sola baxa-baxa mərkəzə gəlir.)

NEYZƏN. Aman Allah, bu nə izdihamdır. Hər yerdə adam var. Baxın, baxın! Dolu olan təkə bu hissə deyil ki... Çayxanalar, qıraətxanalar. Hər yer insanlarla doludur. Avtobus! Avtobus! Dayandı. Düşən adamlar bura gəlir. Tranvay dayandı. Adamlar düşür. Düşənlər bura gəlirlər. Avtomobillər. Bir, iki, üç, dörd. Avtomobillərdən düşənlər. Baxın, bu adam İstanbulun rəhbəridir. Xəstə yatağından qalxıb gəlib. Yanındakılar köməkçiləridir. Onların arxasındakılar idarə müdirləri, tanınmış, qabaqcıl məmurlar... Baxın, baxın bu yanındakılar universitet heyətidir. Professorlar, dosentlər, assistentlər və tələbələr. Budur, ədəbiyyatçılar bu guşədə yığılıblar. Məşhur yazıçılar, şairlər, roman, hekayə ustaları, tənqidçilər, hamısı gəlib. Kino və teatr sənətçiləri? Bax, bax, burdadırlar. Bunlar? Bunlar musiqiçilərdir. Küçə çalğıcılarından bəstəkarlara qədər, təhsilli-təhsilsiz, hamısı burdadır. Kimləri görürəm? Hətta millət vəkilləri də var. Köhnə nazirlər, köhnə millət vəkilləri. Allah, Allah! Hətta onlar da gəlib. Halbuki, mən onlardan bəziləri üçün bu dördlüyü yazmışdım:

**Səni kimdən soruşdumsa, düzgün cavab vermədilər,
Kimi oğru, kimi alçaq, kimi dəyyus, dedilər.
Kim olduğunu öyrənmək üçün partiyaya zəng vurdum,
Bizdəki qeydiyyatı görə, o indi deputat dedilər.**

İşçilər də burdadır, işsizlər də. Sərxoşlar, narkomanlar, əyyaşlar, sərsərilər. Bəs, iş adamlarına nə deyək? Bax, odur, ordadırlar. Dayanır. Gözlərinə qara eynək taxıb. Bu, nə qəribə vəziyyətdir? Cəmiyyətin bütün təbəqələri burdadır. Hamısı da səliqə-səhmanda, əyin-başlarını səliqəyə salıb gəliblər. Hamısı da, hamısı da bir az sonra burdan götürlənəsi cənazəm üçün gəliblər. Məni sevən bu qədər çox idi ki?! Adamın özünün dəfnində iştirak etməsi necə də qəribədir, elə deyil? Öz dəfninizə baxmağı istəməzdiniz? Mən şanslıyam, baxıram. O nədir, ağlayan adam... Əvvəllər üzünü heç görməmişəm. Tanımadığım bir adam mənim üçün ağlayır. Amma hamı ağlamır. Bax, bu kişi də gülür. Onu da tanımıram. Danışanlar da var. Görəsən, nə danışirlər? Ölüm! Doğulmusunuzsa, öləcəksiniz. Bu, qaçılmaz həqiqətdir. Bu sonluqdan heç kim qaça bilməyib ki... Bir də ki, ölümü bu günə qədər həqiqət hesab etməmişəm. Ən çox güldüyüm şey qəzetlərdəki ölüm xəbərləri idi. Səhifə-səhifə elanlar: O bir dünyaya köçdü. **(İrtihali-darü beka etti)** Filan lazımsız adam o bir dünyaya köçdü... Yedi, içdi, batırdı, sonra da elə bil ki, oğraş yaylağa köçdü. Bir də ki, belə bir söz var: gəbərmək. Sizcə, gəbərmək də ölməkdir? Məncə, ikisinin

arasında fərq var. Gəbərmək və ya ölmək, hər nədirsə, beləliklə, nəticədə həyatın ən vacib həqiqətini yaşamış oluram. Çünki ömrümü başa satdırdım. Əslində, ömür deyilən nədir ki?! İçi su ilə dolu çəlləkdir. Bu suyu az-az istifadə eləsən də, içsən də qurtarar, hamısını birdən boşaltsan da... Yetmiş üç il çəkdi çəlləkdəki suyun qurtarmağım. İndi həyatım bir kino lenti kimi gözlərimin önündən keçir. Necə həyat yaşadım?

**İnancımın kitabı fəlsəfəmdir,
Tapınaram öz ruhumun səsinə.
Səcdə edər həqiqətim hər an,
Qəlbimin müqəddəs yangısına”.**

Harda anadan olmuşam?! Bodrumda. Bir yaz günü. Biri Bafralıdır, digəri Boludan. Bafralı ata ilə Boludan olan ananın Bodrumda nə işləri olduğunu soruşmayın. Atam müəllim idi. Padşah da Sultan Əbdülhəmid... İki ildi ki, məclisi dağıtmışdılar. (Məclisi-Mebusan) Yəni ağızlar bağladılmış, dillər qısaldılmışdı. Atam isə müxalifətçi idi. Yəni indiki kimi desək, etirazçı. Son dəfə Bodruma sürgün edildi. Saraya jurnali-xəbər edilincə, atamı tutub, Bodruma aparıblar. Və mən bax, bu səbəbdən Bodrumda doğulmuşam. Üç dəfə qulağıma “Tevfik” pıçıldayıblar və adım olub. Sonradan adımın Tevfik olduğu yaddan çıxıb. Daha çox Neyzən kimi tanınmışam. Mən anadan olanda, atam Bodrum Rüştüyə Məktəbinin baş müəllimi idi. Musiqidən başı çıxan, romantik, sənəti sevən və ədəbli, mədəniyyətli bir müəllim idi. Güclü hafizəsi var idi. Çünki bir gecədə Quranı iki dəfə əzbərləmiş və Şeyxülislam Hafiz Nəcib Əfəndidən icazə də almışdı. Amma atam o vaxtın məktəb müəllimləri kimi qaba dindarlardan deyildi. Məhz elə olmadığı üçün də yaşadığımız evin ətrafı xəfiyyətlərlə dolu idi. Evimizə kim girdi, kim çıxdı... Atamı həmişə güdürdülər. Evimizə hakim olan qorxu idi. Bir bağlama gələn kimi mümkün olası tələdən şübhələnirdilər. Qapımız döyüldü, tanımadığımız bir üzlə qarşılaşdıq, ürəyimizi həyəcan bürüyürdü. Qorxunun nə olduğunu ilk dəfə mən atamın evində görmüşəm. Hamıya şübhə ilə baxmağı da atamın evində öyrənmişəm. Mən belə başa düşürdüm ki, kimsə atama pislik eləmək istəyir. Bunlar kim idi? Niyə görə? Bilmirdim, amma o balaca ürəyimdə bunun ağrısını və həyəcanını yaşayırdım. Özü də hər gün. Anam, ən çox da atam bu vəziyyəti mənə bildirməməyə çalışırdılar. Onları sevirdim, özü də çox. Çünki onlar bütün neqativlərə rəğmən, məni sevgi içində böyütməyə çalışırdılar. O vaxt təzyiq rejiminə qarşı olanları nəşr etdirdiyi bir jurnal var idi. (*“Mizan” jurnalı*) Yəni rəhbərliyi yıxmaq üçün cəhd göstərən bir yığın vətənsəverin nəşr etdirdiyi jurnal. Deyəsən, atam məndən şübhələnməyəcəklərini bildiyi üçün küçənin başına qədər mənimlə gəlir, bələdiyyə həkiminin oğlundan bir jurnal alıb, gəlməyimi gözləyirdi. Paylamaq Bələdiyyə həkiminin işi idi. Sonra sanki, evə qaça-qaça yeriyirdik və atam əlimdən aldığı jurnalı həyəcanla oxuyurdu.

Evimizin dənizin qırağında idi. Atamın məktəbinə gedən yol da dənizin qırağında idi. Bir sözlə, başımı hara fırlayırsa, fırlayım, həmişə dənizlə qarşılaşdım. Dəniz nəhayətsizlikdir... Dəniz azadlıqdır. Dənizin səsi ən gözəl səssizlikdir. Dəniz, atama bir pislik edəcəklər qorxusunun pik həddə çatdığı vaxtlarda da qarşına gedib, rahatladığım nəhayətsizlikdir. Dənizi çox sevərdim... Dənizi çox sevirəm. Bir gecə atam mənim əlimdən tutub, qəhvəxanaya apardı. Səkkiz yaşım var idi. Təxminən, bir ay sonra məktəbə gedəcəkdim. Birdən qəhvəxanaya iki eybəcər yad adam girdi.

YAD. Salam!

NEYZƏN. Deyib oturdu. O birisi də. Atam soruşdu:

HƏSƏN FƏHMİ. Hardan gəlib, hara gedirsiniz?

YAD. Uzaqdan gəlib, uzağa gedirik.

NEYZƏN. *(Yavaşca)* Ata, bunlar kimdir?

HƏSƏN FƏHMİ. *(Yavaşca)* İki dərviş.

NEYZƏN. Sonra yad adamlardan biri qoltuğundan qavalabənzər bir şey çıxartdı.

YAD. İcazənizlə...

NEYZƏN. Deyib, üfürməyə başladı. *(Ney səsi. Neyzən eləcə donub qalır. Ney səsi dərindən davam edir.)* Elə bil ki, tilsimlənmişdim. Atama nə olacaq, qorxusu idi? Məktəbə başlamaq həyəcanı idi? Heç biri beynimdə qalmadı. Elə bil ki, beynim boşalmışdı. Atam məni qucağına alıb, evimizə apardı. Çarpayımaya uzatdı. Hər iki yanağımdan öpdü və getdi. Səhərə qədər ney səsi qulaqlarımda səsləndi. Və elə bil ki, o nuruzlü yad adamlar səhərə kimi yatağımın baş tərəfində keşik çəkдилər. Gecə boyu heç məktəbə başlamağın həyəcanını da yaşamadım. Amma çox yox, cəmi bir gecə əvvəl kabuslar, vahimə içində çarpayıda çevrilə-çevrilə qalmışdım. Ney səsinin məni qorxularımdan uzaqlaşdırdığının ilk canlı nümunəsini həmin gecə yaşadım və o saat da qərarımı verdim. Ney çalmağı öyrənəsi idim. Səkkiz yaşına çatana kimi o qədər şey öyrənmişəm ki... Dərziçilik, dəmirçilik, balıqçılıq, qalayçılıq, pinəçilik, ovçuluq və s. və i. Aşpazlıq, nasosçuluq, nəqqaşlıq, oymaçılıq, indi də ney çalmaq, hə... Yenə də atama deməliyəm. Soruşanda, qaşlarını çatdı.

HƏSƏN FƏHMİ. Bax, oğlum, çox peşə bilənin əlinin çörəyi olmaz. Səkkiz yaşa çatmısan. Daha məktəbə gedəcəksən. Bunu yadımdan çıxartma ki, təhsilini başa vurmasan, nə neyzən (ney ifadəsi) ola bilərsən, nə də adam. Verdiyim dərsləri əzbərləmişən?

NEYZƏN. Əflatun hazırdır. "Gülüstan"ın da ikinci bölməsini bitirmişəm. Fəridəddin Əttarı da, Məsnəvini də - deyə, cavab verəndə, çox sevindi və yanımdan uzaqlaşdı. Əslində, bildiklərim təkcə bunlar deyildi. Bir neçə ay əvvəl gələn aşıq-şairlərdən "Qan qalası", "Qəhrəman qatil", "Arzu və Qəmbər", "Tahir və Zöhrə", "Leyli və Məcnun" kimi əfsanələrini də eşitmişdim. Atam gedəndən sonra neylədim? O saat bayıra çıxıb, lazım olan ləvazimatları tapdım və özümə bir ney hazırladım. Elə səs çıxırdı ki, eşidənlərin ürəyi bulanırdı. Çox keçmədi ki, məhəllə sakinləri anamın

yanına qaçıb, heç şikayəti gecikdirmədilər, dedilər ki, o neydirsə, bu da qulaqdır. Bu vəziyyətdən atam xəbərdar olan kimi əlimdən tutub, məni məktəbə apardı. Çünki birinci dəfə idi ki, mənə əsəbləşmişdi. Sözüna qulaq asmamağımı, hələ üstəlik qəribə səslər çıxararaq, məhəllə sakinlərini narahat etməyimi böyük bir tərbiyəsizlik hesab etmişdi. Məktəbə aparılmağım cəza kimi idi. Çünki atam bilirdi ki, mən məktəbə getməkdən qorxuram. Sinfə atamla bir yerdə girdik. Müəllimin adı Məhmət idi. Əvvəllər üzünü görməsəm də adını eşitmişdim. Şagirdlərin əksəriyyəti ya ayaqdan, ya qoldan, ya da başqa tərəfdən şikəst idi. Əsasən, sinifdə və bayırda arxa-arkaya gedirdilər. Elə bil ki, bura məktəb yox, dilənçi yetişdirilən təhsil müəssisəsi idi. İçəri girəndən sonra gördüyüm mənzərədən sonra atamın əlindən bir az da bərk yapışdım. Çünki uşaqlardan biri beli üstə yatdırılıb, ayaqları yuxarıya doğru qaldırılmışdı. Məhmət müəllim əlindəki zoğal çubuğu ilə uşağın çırpıq dabanlarına onuncu zərbəsini vurmaq üzrə idi. Müəllimin gənc köməkçisi həm sayırdı, həm də uşağın ayaqlarına bağlanan falaqqanı saxlayırdı. Atama yalvarıcı baxışlarla baxdım.

HƏSƏN FƏHMİ. Sabahınız xeyir olsun, axund əfəndi!

NEYZƏN. Axund bizə tərəf çevrildi. Elə bil ki, o bayaqkı ağzından köpük tökülən adam gedib, yerinə dünyanın ən mərhəmətli adamı gəlmişdi. Ağzındakı köpükləri sildi.

MƏHMƏT. Sizin də, Həsən Fəhmi əfəndi.

HƏSƏN FƏHMİ. Oğlum Təvfiki sənın yanına gətirmişəm. Dedik, daha məktəbə başlasın. Amma oğlumun əti də, sümüyü də mənimdir. Dərsini öyrənməsə, şuluxluq eləsə, məni xəbərdar edəcəksiniz. Tərbiyəsini mən verəcəyəm. Aydın oldu?

MƏHMƏT. *(Olduqca mülayim)* Aydındır. Ancaq, Həsən Fəhmi əfəndi, bir xahişim var. Oğlunuz qətiyyəən yalın ayaqla gözümə görünməsin. Çünki yalın ayaq görəndə, dayana bilmirəm. Özümü itirirəm. Dəli həkimlərinə də getmişəm, amma nə fayda! Bunu ona görə deyirəm ki, birdən işdir, oğlunuzu yalın ayaqla görsəm, məndən asılı olmayan səbəblərlə oğlunuzu bu cür yatdırsam, mənə əsəbləşməyəsiniz. Xahiş edirəm, uşağınızı bundan xəbərdar edin.

HƏSƏN FƏHMİ. Oğlum, eşitdin. Amandır, qətiyyəən başmaqlarını çıxarma!

NEYZƏN. Deyib, məktəbdən getdi. Deyəsən, atamın narahatlığı birinci dəfə işə yarayırdı. Ömrü qorxu içində keçsə də, eyni zamanda ondan da qorxanlar tapılırdı. Birinci dəfə bu cür dikbaş ataya rast gəldiyim üçün Allaha şükr etdim. Həqiqətən də Məhmət axund məni heç vaxt döymədi. Amma düzünü desəm, mən də heç vaxt yalın ayaqla onun gözüna görünmədim. Çünki dediyi kimi, şagirdlərindən hansınisa yalın ayaqla görsə, axundun ağzı köpüklənməyə başlayırdı. Dəyənəyini də qucaqlayanda, **“Tanrım, bu, necə gözəl mənzərə! Necə möhtəşəm sakitləşdirici!”** deyə, qışqıraraq, əlindəki dəyənəklə saymağa (vurmağa) başlayırdı. Uşaqlar dərslər arasındakı dərslər arasında almağa məcbur qalası olsalar, körpünün yanına

gözətçi qoymağı yadlarından çıxartmırdılar. Əgər Məhmət axund gəlirdisə, gözətçi uşaqları “Diqqət!” deyə, xəbərdar edir, onlar da sürətlə başmaqlarını geyinirdilər. Geyinməyə fürsət tapa bilməyənlər isə o saat yerə yatdırılıb, yalın ayaqları göyə qaldırılırdı və Məhmət axundun sakitləşdiricisi, dərmanı olaraq vəzifələrini yerinə yetirirdilər. Məhmət axundun yalın daban marağı təkəcə şagirdlərlə bitmirdi. Bir dəfə peşəkar, tanınmış axundlardan biri, onun öz köməkçisi namaz qılırdı. Corabının deşik olduğunu hiss eləməyib. Elə o zaman yalın daban axtaran Mehmet axundun gözlərinə tuş gəlib. Axunda o saat “eləmə, axund, mən sənə köməkçinəm!” fəryadına baxmayaraq, bir az pərişan olmuş kimi görünə də lazım olan işi görmüşdür. Hətta lazım olan işi elə yerinə yetirib ki, düz üç həftə köməkçisiz dərs keçməyə məcbur olmuşduq. Məktəbdəki digər axundlar da bu vəziyyətdən narahat idilər. Bir axundun digərinə **“Ayağı yalın olan yox, layiq olan kötəklənməlidir. Allah eləməsin, ayağımızı yalın görsə, bu axmaq bizi belə yıxar”** deməsini öz qulaqlarımla eşitmişdim. Uşaqların arasındakı ümumi söhbətdən belə başa düşdüm ki, axund əgər bir gün yalın ayaq görüb, lazım olanı eləməzsə, gecə öz ayaqlarını oxşayıb, sonra da döyürmüş. Bu hadisə necə oldusa, qulağına çatanda, məndən başqa bütün şagirdləri sıra ilə yerə yatdırdı və **“Ey qafil! Sənmiydin bu şeyi uyduran?”** deyərək, əvvəlcə ayaqlarını oxşadı və sonra da hamısını zopa ilə döydü. Nə qədər mən döyülənlərdən biri olmasam da gözümün qabağında başqalarının dözülməz qışqırıqlarını və sümüklə dəyənlərin görüşündəki o qəribə səsi eşitmək məcburiyyətində qalırdım. Həmişə gecə yuxularımda görürdüm ki, Məhmət axund məni dəyənləklə qovalayır. Məhmət axund qarabasmalarımı bəzəyirdi. Elə bil ki, yuxularımın qarabasması idi. Beləcə, səhər duranda, anam paltarlarımı dəyişdirirdi. Çünki çarpayından qan-tər içində qalxırdım. Anam bir tərəfdən də **“Gözü çıxsın Məhmət axundun”** deyə, əsəbləşirdi. Hər gecə yatağıma girəndə: **“Allahım, bu gecə Məhmət axundu mənə göstərmə”** deyə, dualar edərdim. Amma təəssüf! Onu hər gecə görürdüm. Dərs qurtarandan sonra məktəbdə atamı gözləyirdim. Gəlib əlimdən tutmağı, birlikdə evə getməyimiz bir az da olsa, sakitləşməyimə kömək edirdi. Yenə bir gecə tənəffüs oldu, atam gəlib əlimdən tutdu, evə getmək üzrə yola düzəldik. Düz bazarın yanına gələndə, uzaqdan davul-zurna səsləri eşidildi. *(Uzaqdan davul-zurna səsləri...)* Səslər getdikcə, yaxınlaşırdı. Atam çalışırdı ki, məni uzaqlaşdırsın, amma əl çəkmədim. “Görmək istəyirəm!” deyə, atama qışqırdım. “Bu səsləri bir az da yaxından eşitmək istəyirəm”.

HƏSƏN FƏHMİ. Oğlum! Davulun səsi uzaqdan yaxşıdır, yaxınlaşmayaq.

NEYZƏN. Amma ona qulaq asmadım. İnadla əlimdən və paltosundan dartaaraq, getdikcə yaxınlaşan səslərə doğru getdik. Sanki, atamı sürüyürdüm. Nəhayət ki, yaxınlaşan izdihamin başlanğıcı göründü. Bir az da yaxınlaşanda, zurna və lavtaların ahənginə temp tutan davul çubuqları, sanki, hamısı bir yerdə başıma dəyməyə başladı. *(Davul-zurna səsləri, demək olar ki, qulaqları kar edəcək həddə*

gəlib çıxıb. Yaxınlaşan izdihamın əllərində on, on beş çubuq, çubuqların uclarında da kəsilmiş insan başları vardır. Neyzən kəskin formada fəryad qoparır. Fəryad səsi davul-zurna səslərinə qarışır.) Atam da daha çox görməyim deyə, məni aparıb dəmirçi dükanına soxdu. *(Səslər daha az eşidilir.)* Hər tərəfim əsirdi. Dəmirçi də guya məni sakitləşdirmək üçün: **“Bunlar əlahəzrət padşaha qarşı üsyan edən üsyançıların kəllələridir. Sənin üçün qorxulu heç nə yoxdur”** – deyə qulağıma pıçıldadı. Əsməyim evə gedəndən sonra da ötmədi. Hər növ dərman verildi. Təəssüf! Gecə gördüyüm yuxular, artıq gündüzlərə də keçmişdi. Üzümü hara çeviridimsə, kəsilmiş baş görürdüm. Atama hiylə hazırlanırdı. Məhmət axund əvvəlcə yalın dabanlarımı öpür, sonra isə gərilib, əlindəki dəyənəklə var gücü ilə ayaqlarıma vururdu. Ayaqlarımdan qan fışqırırdı və kəsik başlar gülürdülər. Evdə atamla bağlı qorxular, məktəbdə yalın ayaqla görünmək həyəcanı günlərimi əndişə (qayğı) ilə keçirirkən, bir də üstəlik, həyatıma kəsilmiş başlar əlavə olunmuşdu. *(Neyzən bir müddət boş gözlərlə baxır.)* Anam atamın bütün etirazlarına baxmayaraq, məni bütün hacıların, axundların yanına apardı. Amma qətiyyənlə sağalmırdım. Bütün bu görüntülərdən – mənzərələrdən xilas ola bilmirdim. Daha da pisi, bu mənzərələrin əzabını, qorxusunu ürəyimdə hiss edirdim. Nəhayət, atamın, daha doğrusu, hamımızın qorxuğu oldu. Pəncərədən evimizə böyük bir bağlama atıldı. Bu, müxalifətçilərin nəşr etdirdiyi jurnal idi. “Aman” deməyə vaxt tapmamış evimizə qol gücü ilə basqın verdilər. Atam jurnalın Bodrum və ətrafındakı gizli yayması ilə günahlandırıldı. Sonra Saraya jurnallar yazıldı. Və balaca bir məktubla atamın təzə sürgün yeri məlum oldu. Urla. Artıq sahilinə gedib, tamaşa edəcəyim dənizim də yox idi. Elə bu aralarda da epilepsiyalarım da başladı... Bazarda, dükanda, evdə, məktəbdə dayandığım yerdə yerə yığılırdım. Ağzımdan köpüklər gələrək, bir müddət yerdə çırpınırdım. Anam yenə də xəlvətcə hacıların, axundların yanına aparırdı ki, dərdimə əlac tapılsın! Lakin təəssüf! Məktəbdən çıxdım. Çünki şagirdlərin yazığı gələn, bəzən də lağa qoyan baxışları məni inanılmaz dərəcədə sarsıdırdı. Atam ta əvvəldən oxumağımın tərəfdarı olsa da bu vəziyyəti anlayışla qarşıladı. Amma bir tərəfdən də nə qədər hiss etdirməməyə çalışsa da təhsildən uzaq düşməyimə görə pərişan olduğunu hiss edə bilirdim. Açıq, bu da məni narahat edirdi. Amma bu müddətdə neylə həddindən çox ünsiyyətdə olaraq, həyatın həqiqətlərindən qaçmağın və beləcə də rahatlanmağın mümkün ola biləcəyini sınaqdan keçirərək öyrənmişdim. Atam daha neyə qarşı deyildi. Bunun lazımlılığını da anama belə başa salmışdı:

HƏSƏN FƏHMİ. Ən sakitləşdirici iş balıq tutmaqdır. Amma Urlada balıq tutmaq mümkün deyil. Ney çalmağı uşağımızı xeyli başıboşluğa yönəltsə də ayrı çarəməz yoxdur. Dözəcəyik.

NEYZƏN. Bu icazə işə yaramaqda gecikmədi. Getdikcə, daha da sağlam düşünməyə başlamışdım. Çünki nə vaxt qarabasmalar görməyə başlasam, o saat neyi qucaqlayıb, qorxularımdan uzaqlaşırıdım. Xüsusən də gecələr axund Mehmet

əlində falakası və dəyənəyi ilə yuxuma girəndə, oyanıb, neyimi yavaşca üfürməyim məni rahatladır. Bir müddət sonra yıxılmaları azalmağa başladı. Getdikcə, azaldı, azaldı, hardasa, yox oldu. Amma hələ ki, evimizin həyət hasarını aşma biləcək qədər sağalmamışdım. Açığı, heç “Siçovullu kəndin qavalçısı” kimi də küçələrdə ney çalaraq, gəzəsi halım da yox idi. Yalan danışmağım sübut olunardı, bu hal da onsuz da pərişan olan atamı bir az da yıxardı. Bir gün yenə evdə özüm üçün ney çalırdım. Anam içəri girdi.

ƏMİNƏ. Oğlum, Təvfik, heç küçəyə çıxmırsan. Bütün gün evə qapanıb oturursan. On dörd yaşlı cavan oğlanın bu vəziyyəti heç də yaxşı deyil.

NEYZƏN. Çöldə neyləyim, ana? Dəniz var, gedib nəhayətsizliklərə tamaşa edim?! Bir dostum var ki, gedib dərdləşim?!

ƏMİNƏ. Heç olmasa, bir dost tapmalısan. Burda mürgüləməyə davam eləsən, qətiyyənlə dost tapa bilməzsən. Axşam yeməyinə şorba hazırlayacağam. İndi dur, bazara get. Limon və iki dənə yumru çörək al, gəl. Bir az ürəyin açılsın...

NEYZƏN. Evdən heç çıxmamağımın səbəbi yollarda, hamının içində yıxılıb, növbəti dəfə epilepsiya keçirmək qorxusundandır. Əslində, artıq qurtarmışdı, açığı, amma yenə də qorxurdum. Anamın verdiyi pulu aldım və evdən çıxdım. Çəkinə-çəkinə də olsa, bazar olan küçəyə girdim. (*Zəif ney səsi*) Meyvə-tərəvəz satandan bir dənə limon aldım. Çörəkxanaya tərəf gedirdim ki, birdən-birdə bir ney səmindən səksəndim. (*Ney səsi əməlli-başlı aydın eşidilir*) Səs düz yan tərəfdəki bərbərxanadan gəlirdi. Həmin an nə qorxu var idi, nə də utanmaq... Elə bil ki, tilsimlənmişdim. Bir anın içində bərbərxanaya girdim. Qırx yaşlarında bir kişi idi. Özünü unudub, neyini çalırdı. Birdən məni gördü. (*Ney səsi kəsilir*)

KAZIM. Xoş gəldin, cavan oğlan.

NEYZƏN. Xoş gördük, ağam. Mənə diqqətlə baxmağa başladı. Sanki, tanımağa çalışırdı. Sonra güvənc, inam ötürən üzünü ürəkdən gülümsəmə bürüdü.

KAZIM. Sən?.. Sən?.. Dayan, tapacağam... Ali məktəb müəllimi Həsən Fəhminin oğlusan... Elə deyil?

NEYZƏN. Elədir, ağam.

KAZIM. Hələ bir adını de görüm.

NEYZƏN. Təvfik.

KAZIM. Təvfik, hə?! Buyur, əyləş, Təvfik. Ancaq saç?

NEYZƏN. Elə bilmişdi ki, tərəş olunacağam. “Şey ağam” deməyimə ehtiyac qalmadı, o saat sözünü tamamladı.

KAZIM. Sən cavan oğlansan. Məni bağışla. Gərək saqqalını da götürüm.

NEYZƏN. (*Utanıb*) Tərəş olmağa gəlməmişəm. Heyrətlə üzümə baxdı. Əlimdəki limonu göstərib dedim ki, çörək alması idim.

KAZIM. (*Xeyli təəccüblənib*) Amma bura bərbərxanadır.

NEYZƏN. Ney səsinə eşidib, özümü saxlaya bilməyib girdim.

KAZIM. Demə... Yoxsa, sən də neyzənsən?

NEYZƏN. Mənimki həvəskarlıqdır. Neyzən olmaq asandırmı? – Verdiyim cavab xoşuna gəlmişdi.

KAZIM. Nə vaxtdan neylə maraqlanırsan?

NEYZƏN. 7-8 ildir, ağa.

KAZIM. Əməlli-başlı anlayışın olar.

NEYZƏN. Tam əksinə, ağam. Bu cür çətin sənəti ustadsız öyrənmək mümkündürmü?

KAZIM. Sən ağıllı oğlana oxşayırsan. Ağzından çıxanlar ölçülüb-biçilib.

NEYZƏN. Ağam, adını bağışlaya bilərsən?

KAZIM. Mənə Neyzən Kazım deyirlər, amma əsil peşəm bərbərlikdir.

NEYZƏN. Ağam, not bilirsən?

KAZIM. Bir az...

NEYZƏN. Bəs, metod?

KAZIM. Belə də...

NEYZƏN. Ağam, mənə dərs keçərsən?

KAZIM. *(Utanır)* O qədər də çox şey bilmirəm axı, Tefvik...

NEYZƏN. Bildiyiniz qədəri ilə razıyam, ağam.

KAZIM. Deməli, qərarlısan.

NEYZƏN. Əgər qəbul eləsəniz, xoşbəxt olacağam.

KAZIM. Tefvik, axı, sənün üzün heç gülmür...

NEYZƏN. Üzüm güləcək, ağam... Çünki neyin dəlisiyəm.

KAZIM. Çox danışmağa ehtiyac yoxdur. Çünki sən Neyzən Tefvik olmaq üçün qərarlısan. Amma bunu gəl, əsaslandırmaq. Evliyəm, ailəyə baxıram. Müştəri olanda, səni işlədə bilmərəm. Çünki evdə iki uşağım var. Bir də arvad. Üstəlik qayınanam. Bir də qayınata.

NEYZƏN. Nə vaxt istəsəniz, onda gələyəm, usta. Nə qədər ödəniş istəyirsiniz?

KAZIM. *(Əsəbləşərək)* Bu cür müəllimliyin ödənişi olmaz.

NEYZƏN. Sağ olun, usta.

KAZIM. Amma dediyim kimi, boş vaxtlarımda vaxt ayıracağam. Hər ayın əvvəlin məmurlar tərəş olmaq üçün gəlirlər. Yəni o vaxtlar heç gəlməyəcəksən. Bir də həftəlik bazar qurulanda gəlməzsən. Çünki onda da bazar adamları gəlirlər. Qalır tətil günləri ilə bəzi bazar günləri.

NEYZƏN. *(Sevinclə)* Mən razıyam, usta.

KAZIM. İndi vaxtın var?

NEYZƏN. Hava qaralana qədər boşam.

KAZIM. Lap yaxşı.

NEYZƏN. Dedi və divardan asılmış torbadan neyin birini də çıxartdı və mənə uzatdı.

KAZIM. Hə, başlayaq. Birinci dərs, səslər... İkinci, vuruşlar... Haydı, uğurlar!

NEYZƏN. Beləliklə, dərslər başladı. Atam məktəbdə olanda, anamı xəbərdar edib,

dükana qaçırdım. Bu gediş-gəlişlər günlərlə davam elədi. Dayanmadan evdə də məşq edirdim. Bir gün atamın “Tevfik” deyə qışqırdığını eşitdim. Qaçıb, o dəqiqə yanına getdim. “Buyur, ata”.

HƏSƏN FƏHMİ. *(Üzündən ballıdır ki, əsəbləşib)* Neyləyirsən, oğlum?

NEYZƏN. Ney çalırım, ata. Kazım ağa axırncı dərsi də keçdi. Bu gün bildirdi ki, daha öyrənəsi heç nə qalmayıb.

HƏSƏN FƏHMİ. *(Mırıldanmış kimi)* Yaxşı, onda. Daha məktəbə gedərsən.

NEYZƏN. Mənim niyyətim oxumaq deyil, ata.

HƏSƏN FƏHMİ. *(Birdən səsinə qaldırır)* Yəni avaralanmağa davam edəcəksən, hə?!

NEYZƏN. Ata, mən avara deyiləm.

HƏSƏN FƏHMİ. Daha xəstəliyin zadın da yoxdur. Başı boş veyillənmək avaralıq deyil, bəs nədir?! Aydındır, sən kötəklənmək istəyirsən.

NEYZƏN. Deməli, məni məktəbə kötəklənmək üçün göndərəcəksən.

HƏSƏN FƏHMİ. *(Təəccüblənərək)* Nələr eşidirəm?!

NEYZƏN. İstəmirəm ki, oxumağa görə kötəklənib, ayaq barmaqlarım şikəst qalsın. *(Qışqıraraq)* Məktəbdə şallaqla döyürlər, gedə bilmərəm.

HƏSƏN FƏHMİ. Səni döyə bilməzlər! Mənim oğlumsan!

NEYZƏN. Bu, o demək deyil ki, yalnız zərbələr mənə dəyir. Yanımdakı cavan oğlanların şallaqdan keçirilməsi bəs deyil?

HƏSƏN FƏHMİ. Yəni ney üfürüb, gəzəcəksən. Bunu istəyirsən? Bəs, biz öləndən sonra neyləyəcəksən?

NEYZƏN. Acılıqdan ölən olmayıb, ata. Yəqin ki, yeməyə bir şey (pox) taparıq.

HƏSƏN FƏHMİ. Ataya hörmət də qalmayıb. İndi salaram səni ayağımın altına...

NEYZƏN. Bu zaman anam atama mane olmağa çalışırdı. Atam yenə də məni ayağının altına salmadı, amma neyimi əlimdən alıb, sobaya tulladı... Neyim yanırdı... Çathaçat yanırdı... Birinci və sonuncu dəfə atamı öldürmək istədim. Birdən hər şey qaraldı. Yıxıldım. Əvvəllər gündə üç dəfə yıxılırdım. Sonra epilepsiyam təzədən başlamışdı. Yenə də hacılara, mollalara getdik. Amma nə onların, nə də müqəddəslərin bir xeyir oldu bu xəstəliyə. Bir ümid tapılmırdı. Sonra bir gün xəbər tutduq. İstanbulda bu xəstəliyin əlacı olan həkimin adını, ünvanını verdilər. Və atamın Urladan çıxmağı qadağan edildiyi üçün anamla uzun bir səfərdən sonra əlimizdə bir məktubla İstanbula çatdıq. Həkimin adı Müsyö Pepo idi. Anam məktubu həkimə verdi. Həkim oxudu, sonra bizə tərəf çevrildi.

PEPO. *(Nəzakətlə)* Əyləşin... Cavan oğlan, adın nədir?

NEYZƏN. Tevfik.

PEPO. Problemin nədir, cənab Tevfik?

ƏMİNƏ. Həkim...

PEPO. *(Danlaymış kimi)* Xəstə sizsiniz?

ƏMİNƏ. Xeyr, oğlum.

PEPO. Siz onun vəkilsiniz? Xəstə siz olmadığınız halda, niyə suallarımı

cavablandırırınsınız?

ƏMİNƏ. O, başa sala bilməz.

PEPO. Niyə başa sala bilmir? Bir az əvvəl adını soruşdum, dedi. Açıq-aydın görünür ki, dili var.

ƏMİNƏ. Dili var, amma yerdə çabalayanda, oğlum heç nəyi başa düşmür. Bir anın içində yerə yığılır və ağzından köpüklər gəlir. Özünə gələndə isə bunu heç cürə xatırlaya bilmir. Daha tez-tez olur. Demək olar ki, hər gün.

PEPO. Hım!.. Birinci dəfə nə vaxt və necə olub?

ƏMİNƏ. Təxminən, bundan üç ay əvvəl idi. Birdən-birə yerə yığıldı və çapalamağa başladı.

PEPO. Siz yanında idiniz?

ƏMİNƏ. Bəli, hələ atası da var idi.

PEPO. Xanım, mətləbə gələk. Yıxılmamışdan qabaq nələr baş verdi?

NEYZƏN. Bu dəfə fürsət vermədim ki, anam cavablandırın. (*Kəskin*) Mən ney çalırdım. Atam yanına çağırdı. Üstümə qışqırdı. İstəyirdi ki, məktəbə gedim və istəmirdi ki, ney çalım. Etiraz elədim. Üstəlik, neyimi əlimdən götürüb, sobaya tulladı. Mən də yerə yığıldım.

PEPO. Məktəbə niyə getmək istəmirsən, cavan oğlan?

NEYZƏN. Çünki məktəbdə şallaq vururlar.

PEPO. Şallaq ancaq məktəbdədir? Evlərdə qadınlara, kazarmalarda əsgərlərə vurulan şallaq deyil, bəs nədir? Nəysə, bunları keçək... Görünür ki, psixosomatik bir vəziyyətdir. İnsanı heyvandan ayıran ən mühüm xüsusiyyət... Birinin dərini deyə bilməsinin, digərinin isə deyə bilməməsidir. İlahi, sənə şükürlər olsun ki, baytar olmamışam. Birdən mən bir baytar, sən bir at olub, qabağıma gəlsəydin? Sənin xəstəliyinin əsil səbəbini necə öyrənərdim. Öyrənə bilməzdim, belə də olanda, dərini dərmən tapa bilməzdim. Baxın, xanım, aptekdə bu dərmanları hazırladacaqsınız. Davamlı olaraq, cavan oğlana verəcəksiniz. Amma bu, tək dərmanla həll olunması vəziyyət deyil. Bu cavan oğlana təzyiq göstərilməməlidir. İstəyir, ney çalsın, istəyir nağara çalsın. Bu balanı sərbəst buraxacaqsınız. Onda görəcəksiniz ki, bu xəstəlik keçəcək. Yoxsa, bu cavan oğlanı itirəcəksiniz.

NEYZƏN. Yəhudi həkim müsyö Peponu heç vaxt yadımdan çıxara bilmədim. Mənim əsil problemimin nə olduğunu o dəqiqə başa düşdü. Urlaya geri qayıdanda, evdəki ab-hava təzədən dəyişdi. Əziz atam daha heç bir hərəkətimə, davranışıma qarışmırdı. Bu müddətdə bir az saz çalmaq öyrəndim. Sonra ovçuluqla maraqlandım. Bir gecə əlimdə bir neçə quşla evə qayıdanda, yenə də evdə bərabərlik yaratmağa çalışırdılar. Ata, nə olub?

HƏSƏN FƏHMİ. (*Qəmgin*) Ömrüm sürgünlərdə keçəcək...

NEYZƏN. Bu dəfə hara, ata?

HƏSƏN FƏHMİ. İzmirə.

NEYZƏN. İzmir, hə?! Dəniz var idi, sevindim. İzmir... İzmir təzyiqə və zülmə qarşı

olanların sürgün yeridir. Hardasa, bu mənada İzmir paytaxtdır. İzmirə kimlər sügün olunmayıb ki?!.. Bir az sonra bir çoxunu tanıyacaqsınız. Musiqi ilə məşğul olunduğunu və ney kursu açıldığını eşidən kimi atamdan icazə almamış yola düzəldim. İzmir Mövlanixanəsinə gəldim. Qeydiyyatdan keçib, sabahsı gün qapının qarşısında digərləri ilə birlikdə həyəcanla gözləyəndə, bayıra sonradan adının Şeyx Nurəddin olduğunu öyrəndiyim yaşlı, dədə kimi bir kişi çıxdı. Gözləri ilə axtardı və məni tapdı.

ŞEYX NURƏDDİN. Övladım, sənin sırandır?

NEYZƏN. Bəli, şeyxim. O qabaqda, mən arxada içəri girdik. İçəridə Neyzənbaşı da hazır gözləyirdi.

ŞEYX NURƏDDİN. Hansı parçanı hazırlamısan, Tevfik?

NEYZƏN. *(Səsi titrəyərək)* Şeyxim, "Hicaz Pəşrəvi"ni...

ŞEYX NURƏDDİN. Tevfik, oğlum, çox həyəcanlısan. İstəyirsənsə, sabah gələ bilərsən. Həyəcanın ötüşsün.

NEYZƏN. Sabaha qalsam, həyəcanım azalmayacaq, əksinə artacaq. Şeyxim, icazə verin, indi olsun.

ŞEYX NURƏDDİN. Eləysə başla...

(Neyzən neyi çıxarır. Çalmağa başlayır. Bir tərəfdən də digərlərinə tamaşa edir. Bəyanıldiyini başa düşdüyü üçün həyəcanı da ötüb-keçib.)

ŞEYX NURƏDDİN. Bədir. Bu cür gözəl çalmağı hardan öyrənmişən.

NEYZƏN. Urlada Kazım ağadan.

ŞEYX NURƏDDİN. Bərbər Kazımdan?

NEYZƏN. Bəli, şeyxim.

ŞEYX NURƏDDİN. Tevfik, bu adamı tanıyırsan?

NEYZƏN. Tanımıram, şeyxim.

ŞEYX NURƏDDİN. Bu, Neyzənbaşı Cəmaləddindir. Deyərdim ki, qardaşımdır. İndi öp görüm ustadın əlini...

NEYZƏN. O dəqiqə hörmətlə neyzənbaşının əlini öpdüm.

ŞEYX NURƏDDİN. Bax, övladım. Burda gördüklərini, burda eştdiklərini həmişə özündə saxlamalısan. Bizim məqsədimiz yalnız saz, ney, şadlanmaq və məşq olmayıb, başqadır... Vaxt gələcək, çox şeyi öyrənəcəksən. Amma bu daha çox sənə nümayiş etdirdiyin etibarına, güvəninə bağlıdır. Aydınır?

NEYZƏN. Aydınır, şeyxim.

ŞEYX NURƏDDİN. Bayırda gözlə.

NEYZƏN. O saat qapıdan çölə çıxdım. Amma qapını örtmədim. Bir az çətin olsa da içəridə danışılanları eşidə bilirdim. Şeyx Nurəddin deyirdi ki: Bu cavan oğlanı gözüm tutdu. Bu gündən zülm düşməni olaraq, yetişdirilməlidir. Bu gecə iclas

olacaq?

NEYZƏNBAŞI. Hardadırlarsa, indi gələcəklər, Şeyxim.

ŞEYX NURƏDDİN. İclasa Tefiki də qoşun.

NEYZƏNBAŞI. (*Şübhəli səslə*) Görəsən, bir neçə gün sınaqdan keçirək? Çünki bu cavan oğlan ortalığa birdən-birə çıxdı. Açığını deyim ki, siyasi polisin adamı olmağından şübhələnirəm.

ŞEYX NURƏDDİN. Ola bilməz. Çünki atası da sürgün olunub. Araşdırılıb, Cəmal, ürəyini buz kimi saxla... (*Qışqırır*) Tefik!

NEYZƏN. (*Dərhal içəri qaçır, boynunu da bükərək*) Əmr edin, şeyxim!

ŞEYX NURƏDDİN. Bu gecəki iclasda qapının yanında dayanacaqsan. Qoşulanlara qəhvə gətirəcəksən.

NEYZƏN. Baş üstə, şeyxim! Bir az sonra İzmirə sürgün olunanlar bir-birinin ardınca gəldilər. Salomon Elqazi, Kəmani Yavuşa Əfəndi, Saz ustası Santo, Bıçaqçızadə Haqqı bəy, Hüseyin Əhməd bəy, Əşrəf bəy, Tokadızadə Şekip bəy, Tefik Nevzat növbə ilə gəldilər... Hamısının əlində daşdıqları alətlərini daşdıqları örtüklər var. İçəri girən hər adam o dəqiqə Şeyx Nurəddinin əlindən öpür, bir küncdə otururdu. Lakin bütün gözlər bir an belə, mənə tərəf çevrilib baxmaqda gecikmədilər. Hamı şeyxdən bir az da mənimlə bağlı açıqlama gözləyirdilər. Şeyx onları daha çox intizarda saxlamadı.

ŞEYX NURƏDDİN. Bu, başında konusabənzər papaq olan cavan oğlan Tefik əfəndidir. Neydə çox gözəl ifa edir. Bizim Cəmaləddindən də dərslər alacaq. Bir də ki, həyəcanlanmağınıza bir əsas yoxdur. Çünki atası da sizin kimi sürgün tayfasındandır. Rüştüyənin (*Məktəbin adıdır*) müəllimi Həsən Fəhmi Əfəndinin oğludur.

NEYZƏN. Atamın adı eşidiləndə, həyəcanlı baxışlar öz yerini hörmətli görkəmlərə verdi. O gecə atamla növbəti dəfə fəxr elədim. Bu ata-övlad münasibəti necə bir işdir? Həm onunla vuruşursan, həm də fəxr edirsən. Həm sevirsen, həm əsəbləşirsən. Həm üzərsən, həm üzülərsən.

ŞEYX NURƏDDİN. Daha iyirminci əsrə girməyimizə az qalıb. Belə olub, amma belə davam edərmidi? Di, hamı vəzifə başına! Hər cür tədbir görülüb?

NEYZƏNBAŞI. Görülüb. Gözətçilər dama qoyulub.

ŞEYX NURƏDDİN. Sayımız qədər qəhvə gətir, Tefik əfəndi!

NEYZƏN. Baş üstə, şeyxim! – deyib, qapıya tərəf qaçanda şeyx: “Od-alov kimi cavandır” deyirdi. Qəhvələr onsuz da hazır idi, götürüb gətirdim, payladım. Şeyximin göz işarəsi ilə də qapının ağzında ayaq üstə gözləməyə başladım. Qəhvələri içdilər.

ŞEYX NURƏDDİN. Başlayaq?

NEYZƏN. Bir yerdə: “Başlayaq” dedilər. Salomon Elqazi o saat ayağa durdu və böyük bir həvəslə (*Yəhudi şivəsi ilə*) :

Dövrün qanunlarını həqiqətdən uzaqlaşmış görüb,

Şərəflə və xoşbəxtliklə hökumət qapısından çəkildik.

Bezməz özünü insan bilənlər xalqa xidmətdən,

Mərdə olanlar məzlumlara kömək etməkdən qətiyyəən çəkinməz”.

İndi də Skripka Yaşuva atıldı ortaya (*Rum şivəsi ilə*):

Cəlladın can alan ipi lənətə gəlmiş əjdaha olsa da,

Qaçarmı mərd adam bir can üçün savaşı meydanından?!

Saz ustadı Santo qalxdı (*Erməni şivəsi ilə*):

Cəlladın can alan ipi lənətə gəlmiş əjdaha olsa da,

Əsirlik zəncirindən min dəfə daha yaxşıdır.

Birdən Bıçaqçızadə Haqqı ortaya atıldı. (*Şərq şivəsi ilə*):

Yaman qismət bütün növ işgəncə vasitələrini yığıb gəlsin,

Xalq yolunda işləməkdən əl çəksəm, oğraşam.

Heç Hüseyn Əhməd dayanar?! (*Laz şivəsi ilə*):

Azad gəzdiyim meydanlar işgəncə itlərinə qaldı,

Bu qəflət yuxusundan oyan, ey yaralı nərildəyən aslan!

Neyzənbaşı Cəmaləddin (*Arnaut – Alban şivəsi ilə*):

Necə də cadulanmısan, ah, ey gözəl üzlü azadlıq,

Eşqin əsiri olub, xilas olduq əsirlikdən.

Bu dəfə Şeyx Nurəddin qalxdı ayağa (*Trakiyalı şivəsi ilə*):

Mümkünmüdür zalımlıqla, ədalətsizliklə azadlığın yox edilməsi,

Çalış, bacarırsansa, anlamağı insanlıqdan uzaq saxla.

Sonra hamısı birlikdə qalxdılar ayağa.

Neyzənbaşı Cəmaləddin bir orkestr rəhbəri kimi:

Lənətə gəlsin zülm!.. Lənətə gəlsin zülm! – deyə, qışqıranda, digərləri də qalxıb, hamısı birlikdə qoşuldular:

Lənətə gəlsin zülm!.. Lənətə gəlsin zülm!

Lənətə gəlsin zülm! Lənətə gəlsin zülm!

Mən də coşmuşdum. Atama olunanlar, başları kəsilənlər gözlərim önünə gəldi. Xüsusilə, Şeyximə də eşitdirərək:

Lənətə gəlsin təzyiq rejimi (zülm) – deyə hayqırmağa başladım. Bacardığım qədər bağırırdım...

Lənətə gəlsin zülm! dedikcə də inanılmaz ləzzət aldım. Hələ bu cür hər bə-zorba adamların yanında adam yerinə qoyulmağım məni bir az da ruhlandırmışdı. Nə də olsa, səsim daha iti, daha təmiz idi. Hələ içkiyə başlamadığım üçün nəfəsimi yaxşıca tənzimləyə və hər “lənətə gəlsin” deməyimdə başqalarını da inanılmaz formada təsirləndirə bilirdim. Digərləri bir müddət sonra tab gətirə bilmədilər. Amma mənim qışqırığımı eyni tempdə və guruluqda davam etsin deyə, bir az da utandıqları üçün meydanı təkcə mənim öhdəmə buraxmasınlar deyə, zəif də olsa, sanki, inadkarlıqla qışqırmağa çalışırdılar. (*Sanki, səsi qıçından çıxırmış kimi, güclə çıxırmış kimi*) **“Lənətə gəlsin zülm! Lənətə gəlsin monarxiya!”** Amma mənim

səsim onların səsinə batırırdı. **“Lənətə gəlsin zülm!”** Amma birdən qapının sürətlə açıldığını və mövləvixanənin damına yerləşdirilən gözətçilərdən birinin qaçaraq girdiyini gördüm. Gözətçi kəskin səslə bağırdı: “Polislər! Polislər!” Bir anlıq sükut oldu. Sürgündən gətirdikləri bağlamalarını ortalığa qoydular. Həyəcanlı üzlər yerini alətlərin zərif səslərinə verdi. Və alətlərin səslərinə bir ağızdan oxunan “Nihansan dədədən, ey məsti-nazım” sətirləri qarışdı. Polislər içəri soxulanda isə bayaqkı həyəcanlı vəziyyət, sanki, musiqinin o səssiz, sakitləşdirici ahəngi ilə yer dəyişirdi. Polislər də hörmətlə bu hissəyə qulaq asdılar. Və musiqi sona çatanda, üzr istəyib, Mevlənəxanədən çıxdılar. O gecə mən orda müxaliflərin, bəlkə, bir az tragikomediya idi, amma olduqca təsirli tədbir görərək, özlərini necə qoruduqlarına şahid oldum. Beləliklə, siyasi mübarizə aparən adamların özlərini qorumaq üçün bu cür tədbir görmələrinin lazımlı olduğunu öyrənmiş oldum. Beləliklə, aradan üç il keçdi. Zülm düşmənçiliyini və azadlıq sevgisini öyrəndim. Şübhəsiz ki, mahir neyzən də olmuşdum. Bir gün şeyxim məni çağırdı.

ŞEYX NURƏDDİN. Səndən çox razı olsam da daha həqiqəti demək məcburiyyətimdəyəm. Bax, Təvfik, daha sənə öyrədəcəyim heç nə qalmayıb. Burda qalmaq səni darıxdırar. Buna görə də daha çıx get İstanbula. İstanbul sənə üçün daha böyük imkanlar yaradan bilən bir şəhərdir.

NEYZƏN. Dedi... Əlini uzatdı... Öpdüm... İstanbul limanında düşəndə, əlimdə iki tövsiyə məktubu var idi. Bunlardan biri atamın mədrəsəyə aparmaq üçün verdiyi, digəri isə Şeyxinin Məhmət Akifə çatdırılması üçün yazdığı məktubu. Əvvəlcə, Fatehdəki Fəthiyyə Mədrəsəsinə getdim. Musa Kazım Əfəndi adında professoru taparaq, atamın məktubunu verdim. Açıb oxudu.

MUSA KAZIM. *(Səmimiyyətlə)* Xoş gəldin, oğlum.

NEYZƏN. Musa Kazım ziyalı, azadlıq tərəfdarı olan bir alim idi. Mədrəsəyə qəbul olumağıma kömək etdi...

MUSA KAZIM. *(Həyəcanlı)* Mədrəsəyə qəbul olunmağına təşkil elədik, amma işin çox çətinidir. Bu softaların *(Softa o zamanlar Türkiyədə Mədrəsə şagirdinə deyilirdi)* arasında çox diqqətli olmalısən. Bunlar mətbəənin ölkəmizə gəlişini yüz il geri salanların nəvələridirlər. Hər növ hiyləni çox gözəl bilirlər. Bir yerdə işıq görəndə, etdikləri birinci iş həmin işığı qaraltmaq, hətta yox eləməkdir. Dediklərimi qulaq ardına vurmamalısan. Amandır, ehtiyatlı ol, ha!

NEYZƏN. Otaq yoldaşlarımdan Qaliblə Məhmət Əfəndi mənə olduqca yaxın rəftar edirdilər. Şübhəsiz ki, bir iki ağılı başında olan adamla dostluğumuz da irəliləyirdi. Torbamdakı ney gördüklərimdə əvvəlcə, sevindilər, sonra isə məni xəbərdar etdilər və qorxaraq, “Amandır! Başqaları görməsin! Çünki onlar ney çalmağı ən böyük günah hesab edirlər!” dedilər. Təkcə ney çalmaq yox, demək olar ki, hər şey Mədrəsədə günah idi. Mədrəsədə qaldığım müddətdə ürəkdən qəh-qəhə çəkdiyimi, hadisələr və vəziyyət haqqında bir az da olsa, bildiklərimi açıqladığımı nə görəndə, nə də eşidəndə. Bütün reaksiyalarımı içimdə saxlayırdım.

Düşüncələrim biruzə verməyimin sıxıntısı ilə ürəyimdə odun üstündə qaynayan ağzı örtülü qazan kimi qaynayırdı. Ən çox da bir hadisə baş versə, burdan qovulsam, atamın nə qədər pərişan olacağı məni təşvişə salırdı. Bir sözlə, özümə qadağalar qoymağa davam edirdim. Oturuşumdan duruşuma, ağımdan çıxandan geyimimə qədər hər hərəkətimə diqqət etmək məcburiyyətində idim. Yəni şəxsiyyətim xaric, bir həyatı çətin də olsa, davam etdirirdim. Ta ki, bütün şagirdlərin bağçaya çıxdığı, Qalib və Məhmətlə birgə tək qaldığımız gecəyə qədər. Artıq ondan o yana səbr edəcək gücüm qalmamışdı. Və çarpayının altında gizlətdiyim neyi çıxarıb, sakitcə çalmağa başladım. *(Ney səsi)* Qalib və Məhmət qorxu içində o saat otağın qapısını bağladılar. Bir qadağanı yıxmağın xoşbəxtliyi ilə özümüzü unutmuşduq, amma qapıda toplaşmağa başlayan mədrəsəlilərin varlığından da xəbərsiz idik. Əvvəlcə, zəif pıçılıtlar, sonra isə daha çox eşidilən qışqırıtlar.

Lənətə gəlsin dinsizlər! Lənətə gəlsin dinsizlər!

Ayaq səslərinin qapıya doğru yaxınlaşdığını eşitdim. Bircə edə biləcəyimiz şey açılmasına mane olmaq üçün qapının arxasına yığılmaq idi. Üçümüz birdən qapıya ağırlıq saldıq.

Dinsizlərə ölüm!

Müxaliflərə ölüm!

Kafirlərə ölüm!

Şəriət düşmənlərinə ölüm!

Bayırdan elə güc gəlirdilər ki, qapı da qırılmaqda idi. Qalib və Məhmət qorxudan demək olar ki, balaca dillərini udmuşdular. Belə ki, otağın pəncərəsinə qədər çıxanların qaranlıq üzvlərini gördüklərinə rəğmən, vəziyyəti mənə demirlər. Bir tərəfdən açılmaması üçün qapıya güc gəlir, bir tərəfdən də lal kimi fincan boyda açdıqları gözləri ilə pəncərəyə tərəf işarə edirdilər. O saat başımı pəncərəyə tərəf çevirdim və otağa girmək istəyən iki nəfəri gördüm. Bir qaranlıq baş da bu ikisinin ayaqları arasından içəriyə girmək üçün hücum edir və özünə bir yer axtarırdı... Pəncərəyə tərəf atıldım. Hələ onlara toxunmağıma fürsət belə olmadan, əlimdəki neyi, bəlkə də, dəyənək bildiklərindən qorxu içində gəldikləri qaranlıqlara tərəf qanadlandılar. Allah tərəfi, otağımız birinci mərtəbədə idi. Amma yerə yıxılmadılar. Pəncərənin altından yuxarıya dırmaşmaq istəyən onlarla bənzərlərinin üstünə, sanki, yerə düşən təyyarələr kimi cumdular.

Qaz gətirin qaz!

Yandıraq bu dəyyusları!

Od hardadır, od?!

Allah xatirinə, bir kibrit!

İş getdikcə, çətinləşirdi. Görə bilmədiyimiz kimlərsə, otağın qapısına güc gələrkən, baxçadakılardan bəziləri qaz və od axtarır, bəziləri də əllərinə nə keçsə, daş, dəyənək, çaydan – pəncərəyə tərəf atırdılar... Hardasa, ağlayası halımıza gülməyə

hazırlaşdırdım ki, bizə atdıqlarından biri başına düşən oğraş uşağı yarılan başından axan qanı əlləri ilə dayandırmağa çalışaraq:

Vallah, öldürəcəklər bizi!

deyə qışqırmağa başladı... Bu gurultulu sənətin gözəl bir gediş olduğu əzbərləndirilsəydi, bildirilsəydi, bu cür məsum bir işlə məşğul olanlara yalanla, təhriflə hücum edərdilərmisi?! Biz necə bir ölkədə yaşayırdıq? Bu arada, bağçanın qapısından polislər də gəlib çıxdılar. O nədir? Aşağıdakı izdiham bir anın içində süddət çıxan ağ qaşığı kimi mülayimləşdi...

Bizi öldürəcəklər.

Allah sizdən razı olsun.

Özünüzü çatdırdınız, canımız qurtardı.

Neyə qulaq asmayana ölüm – deyə bizə hücum etdilər.

Sonra nə oldu? Polislər bu mülayim sürünün məzlum baxışları altında yuxarıya çıxıb, üçümüzü də çiyimizdən, başımızdan tutub, çölə çıxartdılar. Dalımızca əşyalarımızı da tulladılar. Polislərin itələməsi ilə mədrəsədən ayrıldım. Yenə də Tanrıya canımız qurtardığı üçün şükr etdik. Heç yatmağa yerimiz də yox idi. Üç dost bir-birimizi qucaqlayıb, bir körpünün altında səhəri açdıq. Oyananda, ağıma şeyximin məktubu gəldi. Vidalaşdıq. Verilən ünvanı getdim. Beləcə, Kənd Təsərrüfatına Nəzarətçisi Baş Katib, hörmətli Məhmət Akif bəylə tanış oldum. O dəqiqə yatmağa yer verdi. Və növbə ilə Hersekeli Arif Hikmət, Əhməd Rasim, Tamburi Cəmil, Vasil, Udi Nevrəs, Şair Xəlil Edip, Mahmud Kamalla tanış oldum. Hərdən də Tofiq Fikrəti görə bilirdim. O başqalarından daha fərqli idi. Az, amma saz danışırdı. Çox da hamı ilə ürəyini açıb danışmazdı. Sonra Günəş Qiraətxanasında oxunuşlara qoşulmağa başladım. Tokadızadə Şekip, Babanzadə Naim, Yunus Nadi, Girəsunlu şair Həmdi, Flibeli Nizami, İzmirli Əhməd Cəmil, Müstəcəbizadə İsmət – bunlar elə gözəl adamlar idi ki, məni bircə an belə tək qoymurdular. Gün keçdikcə, mənə bir az da güvənirdilər. Çünki pul, geyim, mal, rütbə mənim üçün vacib deyildi...

Olmadım dəlisi malın, rütbənin, gümüş və qızılın,

Zövq və nəşəni neylə və şərəblə qarşılayıb,

Comərd əlindən qarğıladılını götürüb,

Neydə Bektaş kimi görüldüm, şərabda Mövləvi oldum.

Xüsusilə, pul əl çirkidir. Lazım olandan artığını həmişə paylaşmışam. Hələ itlərin quyruğuna bağlayıb, pulu yollara, küçələrə salmışam.

Azadlıq dərdi ilə sevdəyə, içkiyə düşəli

Asılıyam, dəliyəm, öyrəşmişəm neyin havasına.

Fələyin alçaq başında paralansın pulları,

Mən gözəl sevməyə gəlmişəm, çörək yeməyə yox!

İndi də qalmayıb, pulun gözümdə dəyəri,

Kirli əllərdə görüb, puldan iyənmişəm.

deməyinə deyirdim, amma bəs, qarnımı necə doyduracaqdım? Yaşamaq üçün pul lazım idi. Amma bunu qürurumu qoruyaraq, heç kimdən kömək gözləmədən bunu həyata keçirməli idim. Çünki iki əl bir baş üçündür. O saat İstanbulun dörd tərəfinə xəbər yayıldı... Neyzənliyim işə yaramağa başlamışdı. Harda bir varlı süfrəsi, harda yığıncaq olsa, o saat çağırılırdım. Getdiyim yerlərdə həm qarnımı doydururdum, həm də ney çaldığım üçün dolanışiq pulumu zəhmətimlə qazanırdım. Adım İstanbulun hər yerində eşidilirdi. Əslinə qalsa, varlı süfrələrinin bacarıqlı oğlanı olmaq o qədər də xoş deyildi. Amma başqa işim olmadığına görə, bəzi şeylərə dözmək məcburiyyətində idim. Neyimi çalmağa başlayanda, bir müddət məni maraqla izləyirdilər. Sonra çevrilib, öz aləmlərində olurdular. Boşqab-bıçaq səsləri... Danışqlar, gülüşlər, nə çox idi, istedadlı sənətçini qətiyyənlə qiymətləndirə bilmirdilər. Yəni bunlar bir sürü eşşək idi və kompot nədir, bilmirdilər. Amma yenə də eşşəklərini bilə-bilə, bu cür rəftar mənə təsir edirdi, qüruruma toxunurdu.

Sanma, ciddiyyət ilə xərclənən sənətim

Ney əlimdə suyu kəsilən quru kran kimidir.

İçki məclisində zövq düşkünlərinin saza vurğun olmağı

Nəzərimdə su içən eşşəyə fit kimidir.

Dostlarım? “Amandır, səsini çıxartma, dolanmaq üçün bu işi görmək məcburiyyətləndəsən” deyirdilər. Sonra da bir az səslərini aşağı salmaqla bərabər, mənim yanımda olanda, yenə rahat şəkildə Sultan Əbdülhəmid haqqında ağızlarına gələn danışirdilər. Hələ Məhmət Akif işə getməmişdən qabaq mütləq gəlib qaldığım subay otağına dəyirdi. Çünki ney çalmağımdan və söhbətlərimdən xoşu gəlirdi. Bu gənc yaşda bir çox oxunmalı kitabı oxuduğumu öyrənəndə, mənə qarşı marağı bir az da artırdı. Mənə çox güvənirdi. Təzə ailə qurmuşdu, amma buna baxmayaraq, məni evinə də dəvət edirdi. Bir neçə qədəh içirdik. Təəccüblənməyin, o vaxtlar içərdi. Sonra da ona ney çalmağı öyrətməyə çalışırdım. Amma şeirdə olduğu kimi musiqiçilikdə hünərli deyildi. Çünki barmaqları uzun və qalın idi. Buna görə də neyin dəşiklərini cəld açıb-örtə bilmirdi. Axırda ney çalmaqdan imtina elədi və bunu kağıza belə köçürdü:

“Heyhat! Söndü həvəsim, sönən həvəsimlə mən də söndüm,

Meyxanələrdə sürünə-sürünə Aşıq Qəribə döndüm!..”

Amma yenə də məndən əl çəkə bilmədi. Elə hey təzyiq rejiminin dəhşətləri haqqında danışdı. Beləliklə, əməlli-başlı təzyiq göstərənlərə qarşı hiddətlənirdim. Mən də azadlıqdan danışmağa başladım. Atamın sürgün olunmasını, mədrəsədə başıma gələnəri, hər yerdə şallaq olduğunu, bunun səbəbini də Əbdülhəmidin başda qalmağına bağlayaraq, açıqlamağa başladım.

Çürüdü məmləkətin iç üzü, çökdü təməl,

Hələlik çölə qarşı yerimiz olsa da,

Üzümüz yox keçmişimizin məzarına,

Məncə, tüpürür üzümüzə tarixi!

**Mənə vicdan ilə din və insan sevgisi belədir dedi:
Qazancımız hardadırsa, o tərəfə yollanırıq.
Sən elə bilmə ki, bu təşkilat yaxşılaşdıracaq,
Elmi biz xalqı yadıtmaq üçün istifadə edərik.**

**Müsəlmanlıqda mistika cəhalətə sinə gərir.
İmanız, Sünni və Şiə heç birini tanıma, hamısından küs.
Bunların gözə görürəni bər-bəzəkdir.**

**Bu din şəriəti ilə insanlıq sevgisi necə oyanar?
İnsan oğlu bu zülmətə “dini səhv tanıdan” deyir, dayanır.**

**Kərbəla, Məkkə, Mədinə, Xorasan, Kilsə, Qüds,
Mədrəsə, Dərviş, Monastr, Vatikandan mənə nə?**

Ancaq səssizcə və mənim kimi fikirləşdiklərinə inandığım insanların yanında. Çünki siyasi polisin əlinə keçməyin dəhşətli əzablar yaşadacağını bilirəm. “Mən Tanrıyam” dediyi üçün dərisi soyulan Həllac Mənsurun nəslindən gəldiyimizi də unuda bilməyənlərdənəm sövdələşmədə. Etiraz edənlərin əlləri-qolları bağlanaraq, daşla dolu bu çuvala qoyulub, diri-diri İstanbul Sarayburnundan boğazın sularına yollandığını dəfələrlə eşidən bir nəslin uşağıyam. Amma məni ən çox qorxudan qoltuğumun altına bişmiş qaynar yumurtanın qoyula bilməsidir. Şübhəsiz ki, dilimin kəsilməsi, hətta mənə tətbiq etməsələr də gördüyüm, demək olar ki, öyrəşdiyim şallaq həqiqəti belə, məni qaynar yumurta qədər qorxutmur. Amma axır vaxtlarda tətbiq edildiyini eşitdiyim hərəkətsiz şəkildə saxlanaraq, müəyyən məsafədən yuxarıdan başına su damdırılmasının insanı qısa vaxtda dəlixana ilə tanış etdiyini və bir də sağlam hala qaytarmaq mümkün olmadığını, içimdəki bu danışmaq arzusunu da əməlli-başlı geri aparmışdı. Ta ki, Cərrahpaşa da nümayiş keçirən tələbələrə mühafizəçilər tərəfindən hücum edildiyini görüncəyə qədər. Gəncləri sevməyənlər gözləri hələ də keçmişdə olanlardır. Gəncləri sevmək lazımdır. Hələ istedadlı olanları təkcə sevməklə kifayətlənməməli, himayə etmək də lazımdır. Çünki gənclik gələcək deməkdir. Mən gənclərin zavodlar qurduğunu görməliyəm, laboratoriyalarda işlədiklərini görməliyəm. Elmdə, texnikada, sənətdə, idmanda xalqın varlığını və şərəfini dünyaya çatdırmağa çalışdığını görməliyəm. Amma bunlar tamamilə tərsini edirlər. Gənclərə amansızlıqla hücum edirdilər. Və bizim, gəncləri döyülərkən görməyimizi təmin edirdilər. Çünki bunların gözləri hələ də keçmişin tör-töküntüsündədir. Qızlar, oğlanlar, təzə-tər fidanlar “Yandım, Allah!” deyə, yerə yığılırdılar. Bu vəziyyəti görəndə, şallaq, qaynar yumurta, su damcıları və bir qoşun tətbiqin bir yerdə heç olduğunu gördüm. Daha dözə bilmədim:

“Lənətə gəlsin təyziq rejimi(zülm)!”

deyə bağırırdım. O saat polislər qollarımdan yapışdılar. Və sürüyə-sürüyə Cəlaləğlundakı siyasi şöbəyə apardılar. Gülərüzlü bir rəisin qarşısına çıxartdılar.

RƏİS. Adın nədir?

NEYZƏN. Tefvik. Amma çox vaxt mənə Neyzən deyirlər. – deməyinə demişdim, amma dəhşətli dərəcədə qorxmuşdum. Birdən məni də şallağa çəksələr?! Hiss edirdim ki, boynumdan bədənimə doğru tər gedir. Necə də Axund Məhmətə oxşayır. Eynilə odur. Bəlkə də, böyük qardaşıdır. Rahat görünməyə çalışmalıyam. Qorxduğumu başa düşsə, yandım. Çox şışirtidin, oğlum. Görmürsən, heç Axund Məhmətə oxşamır. Üstəlik, gülərüzlü adamdır. Bəlkə də, öyüd verib buraxacaq.

RƏİS. Nə işlə məşğul olursan?

NEYZƏN. Ney çalırım.

RƏİS. Yəni işin-gücün yoxdur.

NEYZƏN. Demək olar...

RƏİS. Atan nə işlə məşğuldur?

NEYZƏN. İzmirdə müəllimdir.

RƏİS. Adı nədir?

NEYZƏN. Hafiz Həsən Fəhmi Əfəndi. – Yanında gözləyən zabitə tərəf çevrildi.

RƏİS. (*Sakitcə*) Onun adına da baxın.

ZABİT. Baş üstə!

RƏİS. Bax, ziyalı bir atanın uşağısan. Heç bunlar sənə yaraşır? Padşaha, hökumətə qarşı çıxanların yanında sənənin nə işin var?

NEYZƏN. Ordan keçirdim. İzdihamı gördüm, dayandım. Tutub gətirdilər.

RƏİS. Bəs, “Lənətə gəlsin təzyiq rejimi” demək nədir?

NEYZƏN. (*Bir az fikirləşir*) Mən “padşahım, çox yaşa!” deyə bağırırdım, yoldaş rəis. Yəqin səhv başa düşülüb. Bu arada zabit əlindəki iki qovluğunu rəisə uzatdı. Rəis qovluqlardan birini gözdən keçirdi.

RƏİS. Elədirsə, niyə bu padşah və hökumət düşmənləri ilə həmişə bir yerdəsən?

NEYZƏN. Qovluq, deyəsən, mənə aid idi. Kimlərlə bir yerdəyəm, yoldaş rəis?

RƏİS. Baytar Akif, Yunus Nadi və başqaları...

NEYZƏN. Onlar mənim neyimə qulaq asırlar. Bəzən də oturub, söhbətləşirik.

RƏİS. (*Gülərək*) Rəhbərliyin əleyhinə danışmaq söhbətləşməkdir? Bax, burda yazılıb. Düz otuz beş dəfə Saraya xəbərdarlığın gəlib.

NEYZƏN. O birisi qovluğa da göz gəzdirmişdi. Rəis gülümsədi.

RƏİS. Burada bir az qonağımız olarsan? Yatarsan, dincəlersən. O müddət ərzində də bayırdakı kaos qurtarar. Buraxarıq, gedərsən. Bax, mən sənət adamlarını çox sevirəm. Hamısı könül adamlarıdır. Bir də ki, başa düşdüyüm qədəri ilə yaxşı da ney çalırsan. Bir az beynimizi dincəldərsən. Neyin yanında?

NEYZƏN. Çıxardıb göstərdim.

RƏİS. Aman Allah, necə də gözəl görünüşü var!.. Zəhmət olmasa, əlimə alıb, baxa bilərəm?

NEYZƏN. Buyurun, yoldaş rəis. (*Tamaşaçılara*) Qorxduğum başıma gəlməyəcək. Mənimlə necə də yaxşı rəftar edir.

RƏİS. Bunu necə çalırlar?

NEYZƏN. Tərsinədir. Belə tutmaq lazımdır, yoldaş rəis.

RƏİS. Bunu yaxşı çalmaq üçün beyni yaxşı cilalamaq lazım deyil?

NEYZƏN. *(Rahatlamağa başlayıb)* Eee, balaca bir şüşə olsa, daha ləzzətlə çalınar.

RƏİS. Yaxşı. Sənə balacasından aldırısam, onu çalarsan?

NEYZƏN. *(Ərköynləşir)* Özü də bilirsiniz, necə çalaram, yoldaş rəis.

RƏİS. Neyzən, mən səni çox istədim. Həm də onda içərdən gələn bağırtıları eşitməzsən.

NEYZƏN. Nə bağırtısı, yoldaş rəis?

RƏİS. Oğlum, bilmirsən, bura siyasi şöbədir. Şallağa başlananda, bağırtı eşidilmir?

NEYZƏN. Çalım?

RƏİS. Hələ balaca gəlməyib axı. Tələsməyə ehtiyac yoxdur. Hər şey sisteminə uyğun olmalıdır, Neyzən. Bir balaca! Bir az da çərəz olsun deyə, fındıq gətirin.

NEYZƏN. Ləbləbi də olsa, olar, yoldaş rəis. Çox xərc etməyin.

RƏİS. Canım, sən bizim əsas qonağımızsan. Mən sənəti də, sənətçini də çox sevirəm. Fındıq olsun.

ZABİT. Burada hazırlayaq, yoxsa, içəridə?

RƏİS. Bilmirəm ki... Sən necə istəyirsən, Neyzən?

NEYZƏN. *(Bir az şübhəli)* Bura rəsmi bir yerdir, yoldaş rəis. İstəyirsiniz, bu gecə məni bağışlayın, gedim. Sizi Qumqapıya dəvət edirəm.

RƏİS. Bu işin ləzzəti meyhanədə olmaz. Hazır əlimizə düşmüşsən, səni buraxan var?! Yoxsa, bahənə edib, boyun qaçıрмаq istəyirsən? Neyinə məhrum qalmayaq.

NEYZƏN. Mən elə demək istəmədim, yoldaş rəis.

RƏİS. Elə isə lazım olanları gətirin, məşqimizə başlayaq. Maraqlı gəldi, Neyzən. Bu təhlükəli görüşləri atandan öyrənmisən? Sənə nə, neyini çal, göz də. Həmişə qarşına bizim kimi anlayışlı insanla çıxmıyacaq ki... Neyzən, evlisən?

NEYZƏN. Xeyr, yoldaş rəis.

RƏİS. Yooox, bu olmadı. Tez bir vaxtda evlənib, oğul-uşaq sahibi olmalısən. Onda arvad düz deyəndə, bir tərəfin cız edəcək. Beləliklə də bu cür adamlarla görüşməyəcəksən və bizi də yormayacaqsan.

(Səhnənin üstündən şallaqla bağlı hər cür lazım olan şeylər bir ipin ucunda aşağı düşür. Bu ləvazimatlar tamaşa bitənə qədər səhnədə sallanıb qalacaqdır...)

NEYZƏN. Belə başa düşürəm ki, bu hərif məzələnib, məni bir azdan yıxacaq.

(Rəis dəyanəyi əlinə alır.)

RƏİS. Fındıqdır?

ZABİT. Fındıqdır.

RƏİS. İnşallah qırılmaz.

ZABİT. Baytar Akif bəy üçün də bununla icra etmişdik, yoldaş rəis.

RƏİS. Başqa?

ZABİT. Babanzadə Naim. Yunus Nadi. Filibəlizadə Nizami. Bir də Müstəcəbizadə İsmət də bu fındıqdan yemişdilər.

RƏİS. Səhvən var. Akif bəy zoğal içmişdi. İsmətə isə qoltuq altından isti yumurta yedirtmişdik. Yoxsa, qocalırsan? Hamısını bir-birinə qarışdırırsan.

NEYZƏN. Xilas olmaq üçün bir dəfə də müqavimət göstərdim: Yoldaş rəis, mən içmək fikrindən daşındım. Bu gün keyfim elə də yerində deyil.

RƏİS. Neyzən Əfəndi, indi bu da işdir?! Bu saydıqlarımın cıqqırı da çıxmadı. Çıxart bu başmaqlarını, zabitimizin dəstəsinə kömək elə.

NEYZƏN. Yoldaş rəis, barı başmağı çıxartmayım.

RƏİS. O niyə?

NEYZƏN. İyirmi gündür ki, bizim evdə sular kəsilib... Başa sala bilirəm, yoldaş rəis?

RƏİS. Sən bir işə bax... Səfeh bələdiyyəyə də sataşır.

NEYZƏN. Xeyr, sataşmıram, yoldaş rəis.

RƏİS. Sataşırısan? Suyu hara verir, Neyzən? Bələdiyyə, elə deyil? Sular kəsilib, deməklə, Bələdiyyə bu işi görmür, demiş olursan? Mən axmağam? Kimə sataşıldığını bilmirəm?! Bir də ki, suların kəsilmiş olması ilə sənin başmaqlarının çıxartmamağın arasındakı əlaqənin başa düşə bilmirəm...

NEYZƏN. Yoldaş rəis, başmağı otağın havası dəyişməsin deyə, çıxartmıram. Yəni narahat olmayasınız deyə.

RƏİS. Niyə narahat olum ki?! Bu, nə danışır?! Bu, başa sala bilmir, yoxsa, mən başa düşürəm? Yoxsa, sən mənə axmaq demək istəyirsən, hə, oğraş?!
NEYZƏN. Əstafurullah, yoldaş rəis. Ayaqlarım və corablarım iylənir.

RƏİS. Ax, səni Neyzən! Sən nə xoşsöhbət adamsan... Bax, sənətçilər həmişə bu cür incə ruhlu olurlar. Gör, nəyi fikirləşirsən. İçəridə su depomuz var. Aparın bunu! Sabun verin, ayaqlarını yaxşıca yusun. Corablarını da... Yanıma tərtəmiz gətirilsin ki, məşqimizə rahatlıqla başlaya bilək.

(Neyzənin gözləri qorxu ilə açılmışdır. İşıqlar yavaş-yavaş qaralanda, davul səslərinə zurna, ney və buna bənzər bütün alətlərdən çıxan səslər qarışır...)

NEYZƏN. Məni orda neçə gün saxladıqlarını bilmirəm. Məni azadlığa buraxanda, gəzə bilmirdim. Deyəsən, rəisin də yazığı gəlmişdi. Bir faytona mindirilməyimə kömək etdi. Eşidən gəlmişdi. Yazıqları gələrək, "keçmiş olsun" deyirdilər. Dabanlarımı görəndə, Məhmət Akif ağladı. Mən də boynunu qucaqlayıb ağladım. Bir nəfərə pul verib, gecə-gündüz yanımda qalmağına razılaşırdılar. Bir neçə dəfə fikrimdə olsa da İzmirə, anama vəziyyətim haqqında heç nə demədim. Onları da pərişan etmək lazım deyildi. Dabanlarımdakı ağırlar düz bir ay çəkdi. Kömək istəməmiş, tək

tualetə də gedə bilmirdim. Küçəyə ilk addımı atanda, qırx beşinci gün idi. Topal leyləklər kimi Sultanəhməd Parkında gəzirdim ki, arxamca saldıqları o adamı gördüm. Məni maraqla izləyirdi. Sanki, izimi güdüdü. Göz-gözə gəlməyə çalışmalıyam. Üzümü çevirdim. Sizə qəribə gələcək, amma bir müddət sonra o da üzünü çevirməyə başladı. Günlərimiz bir-birimizdən xəbərlə, amma elə bil, xəbərsizcəsinə keçməyə başladı. Məni bu vəziyyətdə görmələrini istəmədiyim üçün dostlarımla yanına gedə bilmirdim. Getməməliyəm! Daha dözə bilmədim. O gün Günəş qiraətxanasına köhnə dostlarımla görməyə getdim. O da gəldi... Kölgəm kimi bir masada əyləşdi. İlk dəfə fərqi görəndə, bu qiraətxanada ona bənzəyən ən azı on adam var. İlk dəfə gedəndə, hamı mənə yaxınlıq göstərdi. Amma daha sonra işlər dəyişməyə başladı. Salamımı alırdılar, amma üzlərində başa düşə bilmədiyim bir narahatlığın olduğunu görürdüm. Sonra ortaliğa bir səbəb atıb, yanımdan ayrılırdılar. Qəribə olsa da həqiqətdir! Fikirləşə-fikirləşə axırda bunun səbəbini tapdım. Yəqin ki, mənə uzaqlaşdırmaq istəyirdilər. Mənə cəmiyyətdən təcrid edirdilər. Üstəlik, yanımda qalma igidliyini edən dostlarımla da artıq onlardan biri hesab edirəm. Əgər onlardan biri olmasaydı, yanımda necə dayanırdım? Ancaq Məhmət Akif əlini çiyinlərimə qoyub, onlara eşitdirərək: “Sənin neyinə qulaq asmaqdan imtina edə bilmərəm. Başma hər cürə bəla gələcəyini bilsəm də yenə də səndən imtina edə bilmərəm” dedi... Gözlərini məndən qaçıran adam isə mənə eşitdirərək: “Həqiqi dostluq dostuna ziyan verməməyi tələb edir. Ziyan verməməyin yolu da dostlarından uzaq durmaqdır”. Nə demək istədiyini başa düşmüşdüm. Bir də dostlarımla yanına yaxınlaşmadım. Daha heç bir yeməyə, heç bir yığıncağa mənə çağırılmırdı. Sanki, qeybdən bir ağız qulaqlarına pıçıldayıb ki: Neyzən heç bir yerə çağırılmıyacaq! Heç kim ona ney çaldırıb, pul verməyəcək! Özümə qayıtdım və iki yerə bölündüm. Artıq iki adamam. Biri dayanmadan soruşur, o biri də cavablandırır. Və həmişə keçmişimi, uşaqlığımla yaşayıram. Kiçik bir kəlmə, bir cümlə, bir qələm, bir dəyənək o dəqiqə keçmişdə yaşadığım bir hadisəni mənə ovsunlayır. Bir anın içində bir adam olub, tamamilə düzəlirəm deyəndə, ikinci adam yanımda peyda olur. Təzədən başlayır iki tərəfli danışmaq. Təzədən başlayır assosiyasiya... Keçmişlə haq-hesab çəkmək. İcimdəki o birisi: İzmirə getmə, atanın başını təzədən bəlaya salarsan” deyir... “Üstəlik, anan da pərişan olar. Gözdən iraq olmaq, könüldən iraq olmağı gətirər. Bunlar səni tənhalığa məhkum edib, ya dəli edəcəklər, ya da bir səssizlikdə öldürəcəklər. Birdən zindana atsalar? Sənin kimi çılğın bir adam qapalı yerdə necə yaşayar?” İcməyə başladım. İnanılmaz dərəcədə içir, yatıb qalırdım. Amma oyanandan sonra “digəri” ilə bitib-tükənməyən hesablaşmalar təzədən başlayırdı... Təzədən içkiyə sarılırdım...

**Ruhumun sirlərinə içki qədəhini haram etdim,
Bu əmri pozan əfsanəyə könlüm qulaq asmaz.
Meyxanəçinin eşqinə içki verənin önündə əyildim,**

Meyxanənin bir guşəsini ürəkdən istəyərək, qiblə etdim.

Akif yatdığım yatağın baş tərəfində hiddətlə “Heç sənə yaraşır?” deyirdi. Sonra çıxıb gedir. Birdənbirə oyandım... İçkiyə sığınmaqla xilas ola bilməyəcəyimi birdənbirdə dərk etdim. Üzümü yumalıyam. Başqa bir yol tapmalıyam. Mən axmaq bir insan deyiləm. Tapmalıyam, tapmalıyam. Tapdım da. Tez anama xəbər göndərdim ki, İstanbula gəlsin. Dedim ki, vacibdir. Yazıq arvad durub gəldi.

ƏMİNƏ. Oğlum, bu qədər vacib olan nədir?

NEYZƏN. Vidalaşmaq üçün çağırmışam, ana.

ƏMİNƏ. Məni qorxutma! Bu, nə vidalaşmasıdır belə? Onsuz da ayrı deyilikmi?

NEYZƏN. Bu, başqadır, ana. Misirə qaçaçağam.

ƏMİNƏ. Niyə?

NEYZƏN. Zülmə düşmən olduğumu başa düşüblər, ana.

ƏMİNƏ. Ataninkı da illərdir ki, başa düşülüb, amma bax, vətəninədən qaçmayıb.

NEYZƏN. Mən evli deyiləm, ana. Buna görə də mənə qarşı daha çox amansızdırlar.

Ölməyimi istəyərsən?

ƏMİNƏ. O, nə sözdür?!

NEYZƏN. Eləysə, yaxşı-yaxşı qulaq as. Məndə bu təzyiqə dözməyə güc qalmayıb. Heç bir dostum mənimlə danışa bilmir. Başlarına bir iş gəlməsin deyə, yanlarına da gedə bilmirəm. Tək-tənhayam. Qorxuram, ana. Həm təklidən, həm də başıma bir iş gəlməyindən.

ƏMİNƏ. Nə deyim, oğul. Xeyirlisi olsun inşallah!

NEYZƏN. Nə oldu, axı ağlamaq yox idi... Məktubda yazmışdım.

ƏMİNƏ. Gəmin nə vaxt yola düşəcək, oğul?

NEYZƏN. Bir azdan, ana. Amma bu gediş haqqında heç kimə bir söz demə.

ƏMİNƏ. Misirdə qarnını necə doyduracaqsan?!

NEYZƏN. Nə qədər ki, torbamda ney var, qarnım doyar. Hə, indi vidalaşaq.

ƏMİNƏ. Vaxtdır? Heç olmasa, gəmiyə qədər sənəni ötürərdim.

NEYZƏN. Gəlməsən, daha yaxşı olar, ana. Atamı da mənim əvəzimdən öp.

ƏMİNƏ. Əynini qalın geyin. Bol-bol yemək ye. Dualarım həmişə sənənlə olacaq. Özünə yaxşı bax, Təvfikim...

(Uzaqdan şəhərin hay-küyü eşidilir. Gəmi fiti...)

NEYZƏN. Bu analar necə də qəribədirlər və bir-birlərinə oxşayırlar. Heç vaxt onların gözündə böyüyə bilməyəcəyik.

(Gəmi fit səsləri və qağayı daha da yaxından eşidiləndə, dərindən gələn ney, klarnet, davul, zurna səsləri hamısını batırır. Sonra iniltilərlə başlayan insan səsləri getdikcə yalvaran, bağırان bir sinfoniyaya çevrilir...)

BİRİNCİ HİSSƏNİN SONU

İKİNCİ HİSSƏ

NEYZƏN. Bax, belə bir nisgilli vidalaşmadan sonra gəmiyə mindim. İstanbul o gün dumanlar içində idi. İnsanın öz doğma ölkəsini tərk etmək məcburiyyətində qalması necə də çətinidir. Bunu yalnız yaşayanlar bilir. Bəlkə də, bir daha görə bilməmək qorxusu adamın mənliliyini bürüyəndə, adam qayıtmaq istəyir. Bəs, atamın öldüyünü eşitsəm, oralarda nə edəyəm? Dəfnində belə, iştirak edə bilməmək necə dəhşətlidir... Nə olursa-olsun, getməməliyəm deməyimə az qalmışdı ki, o birisi söhbətə qarışdı.

O BİRİSİ. Getməlisən!

O qədər qorxu və həyəcədən sonra, Misirə çatanda, günü-gündən mənəvi vəziyyətim yavaş-yavaş düzəlməyə başladı. Hələ mənim kimi qarşı çıxanların olması əməlli-başlı rahatlamağıma kömək etdi. Şair Əşrəf də orda idi... O mənim üçün:

**Heç kim Neyzənə kimsəyə əyilib, deyə bilməz,
Doğulduğumdan bəri şeytana da əyilməmişəm.**

Çox camilərdə, məscidlərdə gəzdi, amma

Tanrının səcdəsinə heç alnını qoymadı belə.

Əyilməzdir, sarsılmazdır köpək oğlu köpək,

Haqq tərəzisində düşsə belə, ayaqlarının üstünə düşər.

deyən şairdir. O saat mənimlə əl-ələ oldular. Misirdə yaşadığım yeddi il böyük bir kitab olar, o, ayrı mövzudur. Bu tamaşa üçün artığa da ehtiyac yoxdur. Bir də ki, o, artıq şəxsi həyata keçir... Xülasə, neyim sayəsində saraylara da girdim, malikanələrdə quş tükü yataqlarda da yatdım... Gün gəldi, neyim işə yaramadı, nəmli yerlərdə ölülərin büründüyü həsilərdə belə uzandım. Vətən həsrəti başlayan kimi içməyə başladım. Çünki vətən həsrəti inanılmaz bir şeydir. Onu ancaq yaşayanlar bilər. Bir yerimiz hər gün için-için göynəyir. Torpağımız, adamlarımız üçün burnumuzun ucu göynəyir. Hər şeyə daha həssas yanaşırsınız. Toxunsalar, ağlayarsınız. İçki dedim, ağıma gəldi, o gün oturub hesabladım. 72 illik ömrümdə on səkkiz min ton içmişəm. Və bunun üçdə birini, yəni altı tonunu Misirdə tamamlamışam. İnsan niyə görə içir? Təzyiqdən, həsrətdən, kədərdən, sevincdən, bir də sevgidən. Yəni həmişə bir səbəb tapır. Gərək içmək istəməsin. Misirdəki ilk dörd ilim bu cür həy-küy içində keçdi. Amma bir çox şey Misirdə də düzgün deyildi. Demək olar ki, eyni hamam, eyni tas. Amma rahat idim. Maddi sıxıntım qətiyyəən yox idi. Bəziləri səbəbsiz yerə buradan çıxıb gedirdilər. Amma mənə qalsa, işin əsli danışa bilməməyin verdiyi rahatlıq idi. Beləliklə, bir az da içkinin verdiyi cəsarətlə artıq-əskik danışmağa başladım. Qədəhdən daşan damla Əbdülhəmidin portretindəki ağzına bir siqaret qoymaqla başladı. "Amandır dayan!" deməyə ehtiyac qalmadan, uca səslə, uyğun olan-olmayan yerlərdə şair Şair Əşrəfin şeirlərini oxumağımla qədəhin daşmağı sürətləndi.

**“Bismillah” eşidən şeytan kimi
Məhv olarsan “Höt” desə bir yad adam.
Padişahım! Elə alçaqsan ki, sən,
Ancaq alçaqlıqdan lap irəlidesən.**

**Padişahım! Görürsən ki, çoxdandır
Çıxır məsələlər heç nədən.
Ətrafındakılar bələdçi olduqca sənə
Yaxanı çəkə bilməzsən zir-zibildən.**

**Dövlətin o boyda cüssəsi qəbiz oldu,
Şərqdəki quruluşlar xarabalığa çevrildi.
Batırdı getdi cahanı birinci Əbdülhəmid,
Sonra ikinci Əbdülhəmid gəldi bir az da “düzəltdi”.**

**Padişahım! Məhşərdəkilərdən utanmırsanmı?
Sağ ikən hamını ovsunladın cadugər kimi.
Öləndən sonra kimsədən Fatihə umma,
Çünki Fatihəni vergi kimi şallaqla almaq olmaz. –**

deyərək, var gücümlə qışqırmağım sarayın ətrafında olan güvəncimin bir andaca alt-üst olmağına səbəb oldu və barəmdə həbs qərarı qəbul olundu. Qahirədən qaçaraq, “Rahət Sultan Mağarası” deyilən Bektaşî sığınacağına sığınmaqdan başqa çarəm qalmadığını ayılanda təəccüblə gördüm. Beləliklə, sığınacağına yerləşdim. Düz üç il qaçaraq və gizlənərək keçirdim bu zamanı. Sığınacağın Şeyxi Arnaut (Alban) Lüfti Ata məni çox sevdi. Hələ gecələr çaldığım neyə görə mənə bir az da etibar elədi. Amma kimsə tərəfindən tanınıb, ələ verilmək qorxusu olduğu üçün səhər hava işıqlaşanda çıxıb, gecə düşənə qədər çöldə-bayırdə vaxt keçirərək, günəş batandan sonra, təzədən sığınacağına qayıdırdım. Qaçmaq olduğumu heç kim bilmirdi. Buna görə də çölə çıxanda, yeməyə heç nə istəmirdim. İstəsəydim, gizləndiyim – gizlən-qaç oynadığım başa düşülə bilirdi. Beləliklə də dağda, çöldə, meşədə, çəməndə ac-yalavac gəzərkən, məcburən oruc tuturdum. Gecə olanda isə sığınacağına qayıda bilir və ortada qurulan yemək süfrəsində qarnımı doydura bilirdim... Üstəlik, bu imsaksız, niyyətsiz oruc məni olduqca silkələyirdi, sarsıdırdı. Tərs kimi günlər də uzun idi. Gizlənməkdən və ac gəzməkdən də pərişan olduğum günlərin birində yorğun-argın bir ağacın altında oturdum. Hələ günortaya yaxın idi. Yeməyə də bir xeyli vaxt var idi. Acından mədəm ağrıyırdı. Birdən məndən beş-on metrə o tərəfdə it gördüm. Ağzında böyük bir şey saxlayırdı. O saat qalxıb, bir az da diqqətlə baxdım. Hərhalda bu, bir yemək idi. Sakitcə itin yanına yaxınlaşdım. Hə, hə, səhv eləməmişəm. İtin ağzındakı yarım dənə çörək idi. Yan gözlə mənə baxaraq, qarşımda dururdu. *(Səsinə şirin bir ifadə verərək)* **“Gəl, quçu, quçu... Gəl,**

quçu, quçu...” (Bir əli ilə də barmağını oynadaraq, sanki, nə isə verəcəkmış kimi təəssürat yaradır) **“Gəl, quçu, quçu. Gəl, quçu, quçu”**. Axırda yazıq heyvan dəvətimdəki qəddar məqsədi ört-badır edən səmimi münasibətimə aldandı və yan tərəfdən çarxlı paraxodların körpüyə yaxınlaşması kimi ağızında çörək dilimi ilə mənə tərəf gəlməyə başladı. Heyvancığaz sıçrayış nöqtəmə gələndə. (Guya üstünə tullanır...) Qorxaraq, çörəyi ağızından saldı və geri çəkildi. Quyruğunu qısıb, yan gözlə mənə baxırdı. Çörəyi saldığı yerdən götürdüm. Dişlədiyi hissəni qopardıb, yanıma qoydum. Digərini o saat yeməyə başladım. Mən böyük iştahla çörəyi yeyəndə, gözləri ilə, məni xeyli narahat edən aşağılamayla:

“Allah bəlanı versin, hərif! Bu, nə cür insanlıqdır? Həm iki ayaqla gəzirsən, həm də itin ağızından çörəyini qapırsan. Ədəbsiz hərif!” deyə sanki, deyiniydi. (Guya digər çörək tikəsini göstərərək) **Gəl, sən də ye... Gəl, kuçu, kuçu... Bax, payın burdadır...** Axırda yavaş-yavaş yanıma gəldi. Mənə elə gəlir ki, onun yanıma gəlməsinin əsil səbəbi mənim onu dəvət etməyimdən çox mənim ondan fərqim olmadığını görməsi idi. Bir-birimizə baxaraq, çörəyimizi yedik. Çörəyimiz bitəndən sonra isə qabaq-qabağa ağacın altında uzandıq. Nəticədə, ikimiz də doymuşduq. Elə bil ki, aramızda gizli bir dostluq başlamışdı. Qarnımın doymağına səbəb olan bu heyvancığazı sevmişdim. Günəş batmışdı... Qalxdım. **“Gəl görüm, Çakaralmaz. Bundan sonra mən hara, sən də ora...”** Beləliklə, adını da qoymuşdum. Deyəsən, məndən xoşu gəlmişdi, çünki əməlli-başlı mənə yaxınlaşdı. Sığınacağa da bir yerdə getdik. Şeyxdən icazə aldım və yemək qalıqları ilə Çakaralmazın bəslənərək, böyüyüb, gözəlləşməsinə təmin etdim. Onsuz da ağıllı və cins heyvan idi. Bu səbəbdən də onunla iş birliyi etmək çətin olmadı. Bir gün yenə dəriş sığınacağından çıxıb gəzirdik. Yolda qabağımıza bir ərəb (fella – Misir kəndlisi) çıxdı. Çakaralmazdan o qədər xoşu gəldi ki, “Bunu mənə satarsanmı?” dedi. Bir az çətin olacaqdı. Amma təklif etdiyi 20 Misir lirəsi də pis pul deyildi. Heç pulum olmadığı üçün “bəli” deməyə məcbur oldum. Pulun gözü kor olsun, aldım və Çakaralmazı fellaha (əkinçiyə) verdim. Yazıq heyvandan ayrılmağım yenə də kədərverici oldu. Gözlərinə baxmağa cəsərim çatmadı. Tez aradan çıxdım. Amma gecə gözümə düz-əməlli yuxu getmədi. Etdiyim hərəkətdən pərişan olmuşdum. Səhəri gün yenə sığınacaqdan çöldə gəzirdim. Nə görsəm, yaxşıdır?! Bizim Çakaralmaz mənə tərəf gəlir. Belə görünürdü ki, fellahın (əkinçinin) gözündən yayınıb qaçmışdı. Artıq buna vərdiş etmişdik. Pulsuz vaxtlarımda onu fellahlara (əkinçilərə) satıram, bir gün belə keçməmiş təzədən mənim yanıma qayıdır. Bu, xeyli davam etdi və hər dəfə də geri qayıtmağı bacardı. Beləliklə, 1908-ci ilə çatdıq. Bax, elə həmin il Məşrutıyyətlə elan edildi. Özümlə Çakaralmazı da götürüb, Qahirəyə qayıtdım. Çünki daha qorxası bir şey qalmamışdı. Artıq hər gecə bir meyhanədə məşrutıyyətlə qeyd olunurdu.

“Azadlığın (Hürriyyətin) şərəfinə!”

“Şərəfinə!”

“Yaşasın azadlıq (hürriyyət)!”

“Şərəfə!”

“Yaşasın məşrutıyyət!”

Qaçaqqlar da ölkəyə qayıdırdılar. Amma gəmi bileti almağa pulum yox idi. Gəminin xərcini çıxartmaq üçün Çakaralmazı yenə bir nəfərə satdım. Bu, Çakaralmazla axıncı görüşüm idi. Çünki bir saatdan sonra gəmi tərpanəcəkdi. Gözlərim doldu. Fəllahın qollarına gedəndə, Çakaralmazın gözlərinə baxa bilmədim. Vidalaşmaq üçün şair Əşrəfin içki içdiyi meyxaşaya getdim. (*Coşğu – həvəslə*) Salam, xocam! Vidalaşmağa gəlmişəm. Əlini qədəhə uzatdı. Usta rakısından bir udum içdi.

ŞAIR ƏŞRƏF. Belə başa düşürəm ki, sən də İstanbula gedirsən.

NEYZƏN. Hürriyyət gəldi, xocam! Buralarda necə qala bilərəm? Sən gəlməyəcəksən? – Bir az çərəz götürdü. Bir udum da içdi.

ŞAIR ƏŞRƏF. (*Ağır-ağır*) Bir pişik otağın düz ortasında yatırmış. Özünü yatırmış kimi göstərərək, eşitdiyi taqqılıya qulaqlarını şəkləyirmiş. Yatırmış kimi görünməsi deşiklərdən birində gizlənen siçanın çölə çıxması üçün bəs eləmiş. Pişik danışmaq məcburiyyətində qalıb:

“Gəl, gəl! Sənə yazığım gəldi. O deşikdən çıx, bu deşiyə gir! İçəridə yığın-yığın pendir və bir anbar dolusu buğda var. Nuş canlıqla yeyər və mənim sağlığıma da dua edərsən”. Bir müddət yatırmış kimi gözləyib, amma görüb ki, siçandan səs-səmir çıxmır. “Nə dayanmışan?! Dediymi elə də...” Siçan əzilib-büzülərək: “İncimə, amma bu deşikdən çıxmayacağam. Çünki təklifin kiçik, nemətin böyükdür. Bu işdə mütləq bir zibil var”.

Bax, Neyzən, sonuncu yazdığım dördlüyümü də sənə oxuyum:

Özbaşnalıq dövründə söz demək qadağan idi,

Ağladırda ananı, ağzını açsan, hökümət.

Hürriyyət dövründəyik indi, dəyişdi qayda,

Əvvəlcə danışdırarlar, sonra ağladarlar ananı!”

Sənə uğur olsun!

Vidalaşib ayrıldıq.

Elə gəmiyə minmək üzrə idim ki, Çakaralmaz göründü. Yenə də mənə çatmağı bacarmışdı. Yəni tək gəldiyim Misirdən ikilikdə qayıdırdıq. Əvvəlcə, İzmirə, ordan da İstanbula gələndə, hər yerdə məşrutıyyət hələ də həvəslə qarşılanırdı. Sirkəçidəki sırtıq hambalların arasında guruldayan davul səsinə eşidəndə sevinc və xoşbəxtlikdən sərxoş kimi idim. Bu hamballar qırx-əlli nəfər idilər. Hamısı da şam gövdəsi böyüklüyündə idilər. Dövrəyə aldıkları davulun “Bir ayağında məs var” ritminə uyğun ayaq döyərək, qan-tər içində atılıb-düşür və məşrutıyyəti qeyd edirdilər. O qədər məsumcasına idi ki... Getdiyim hər yerdə eyni səhnəni fərqli-fərqli insanlar tərəfindən həyata keçirilməsinə tamaşa etmək qaçılmaz olmuşdu. “Qaraçı çalar, kürd oynayır” misalı olan bu mənərə, sanki, hər yerdə özünə həyat tapmışdı. O dəqiqə köhnə dostlarımı tapdım. Təzə dostlarım da məni tapdılar...

Mən artıq bir hüriyyət qəhrəmanı idim. Hər gecə bir meyhanədə qeyd etmə mərasimlərinə qoşulurdum. Qaldığım yer? Çəmbərlidaşda mehmanxana otağı. Bu yığıncaqlardan fürsət tapıb, məşrutıyyətin nələrə məşğul olduğunu belə, mübahisə edə bilmirdik, açıq. Bir də ki, mənim kimi vətəmindən 7 il qədər uzun müddət ayrı qalan ziyalılar da eyni vəziyyətdə idi. Əsas odur, Vətənimizə qayıtmışdıq, bu, bizə bəs idi. Günlərimin daha çoxu Dirəklərarasında teatr adamları ilə bir yerdə keçirdi. (*Musiqinin müşayəti ilə Neyzən səhnəyə Hamlet kimi çıxır. Əlində bir kəllə... Oynayır... Hamletin məşhur "Olum, ya ölüm?" monoloqunu deyir. Monoloqu dedikdən sonra, Neyzənə yenə çevrilir.*) Adını tez-tez eşitdiyim Şekspirlə o günlərdə tanış oldum. "Maqbet"-i, hələ "Hamlet"-i dəfələrlə oxudum. Çantamdan Şekspir əskik olmurdu. Hara getsəm, yanımda aparır, fürsət tapan kimi də pyeslərini təkrar-təkrar oxuyurdum. Hələ teatr adamları ilə Şekspiri müzakirə etmək mənə bir özgə ləzzət verirdi.

"Şekspirin bütün əsərlərinə deyil, birinə belə

O hakimlik tacını Britaniya qurban imiş.

Necə möhtəşəm, necə dərin bir ucalıq təqdiri

Kifayətdir bu ingilisin elmə olan sevgisini anlatmağa,

Arzularının azarkeşini acı sözlərlə axıdır

Bu töhmət ilə sezib insanlıq sevgisini".

Teatrçılar məşrutıyyəçilərin gətirdiyini hesab etdikləri azadlıq mühitində maksimum dərəcədə tamaşalar səhnəyə qoyurdular. Hər tamaşa xalqın böyük rəğbəti ilə qarşılır, tamaşa bitəndən sonra isə tamaşa salonları:

"Var olsun məşrutıyyət!

Var olsun hüriyyət!" –

bağırtiları ilə titrəyirdi.

Hələ tamaşaçılar arasında keçmiş dövrün müxalifətçilərindən bir adam varsa, iş bir az da böyüyür, adam çiyinlərə alınır, küçəyə səpələnən nümayişlərlə şənliklər davam edirdi. İş o yerə gəlmişdi ki, əvvəlki vaxtda hər hansı bir səbəbdən haqsızlıqla rastlaşanlar belə, hüriyyət qəhrəmanı kimi elan edilir, çiyinlərdə gəzdirilə bilirdi. Məsələn, məşrutıyyətdən qabaq polislərin döydüyü bir qarpız satıcısı hüriyyət qəhrəmanı kimi çiyinlərə qaldırılmış, sonradan həmin adamın baha qiymətə qarpız satdığı üçün döyüldüyü məlum olanda, eyni sürətlə də çiyinlərdən yerə atılmışdı. Yaşanan inanılmaz bir coşğu idi.

Fərəh Teatrında başlayası "Sabahi – Hüriyyət" adlı pyesin ikinci tamaşasına dəvətli idim. Bütün biletlər bir həftə əvvəldən satılıb qurtarmışdı. Çünki mənim də tamaşanın nümayişində dəvətli olduğum xəbərinin çatdırılması biletlərin hamısının satılmağını təmin etmişdi. Beləcə, tamaşanın axırında hüriyyət qəhrəmanı olaraq, mənim də çiyinlərə qaldırılacağım mütləq idi. Ciblərimi boşaltdım. Hətta neyimi belə mehmanxana otağında qoydum. Çünki təcrübəli

dostlar bu çiyinə qaldırılma vaxtı bəzi xoşagəlməzlilər yaşadıklarını, bəzi qiymətli əşyalarını itirdiklərini, hətta pul qablarının belə, o qarışıqlıqda gedə biləcəyini misal göstərərək, məni xəbərdar etmişdilər. Hətta bir hüriyyət qəhrəmanı – adı lazım deyil – özünün alt paltarında qaldığını və əynindəki paltarların xatirə olaraq, bölüşdürüldüyünü yanib-yaxılarına danışmışdı. Mənim üçün təhlükə yox idi, çünki məndən götürüləsi nə tuman, alt paltarı, nə də köynək var idi. Amma yenə də neyimlə cibimdəki bir neçə ləbləbini qabaqcadan tədbir olaraq, mühmanxana otağına qoydum və Fərah teatrının olduğu yerə gəldim. Hələ “Sabahi-Hüriyyət”in başlamağına yarım saat var idi. Amma teatrın qarşısına böyük bir izdiham yığılmışdı. Belə görünürdü ki, gələn tamaşaçılar hələ içəri buraxılmamışdı. Bəlkə də, bunlar biletsiz olduqlarından “Bəlkə, taparam” ümidi ilə gözləyənlər idi... Amma izdihama yaxınlaşdıqca, işin heç də elə olmadığı aydın oldu. Çünki qarının qarşısında polislər və süngülü əsgərlər də gözləyirdilər. Tamaşaçılardan məni tanıyanlar o saat yanıma gəldilər.

VƏTƏNDAŞLARDAN BİRİ. İçəri buraxmırlar!

VƏTƏNDAŞLARDAN BAŞQASI. Sabahi-Hüriyyətə qadağa qoyublar.

NEYZƏN. Kim qadağa qoyub?

DİGƏR VƏTƏNDAŞ. Bilmirik.

NEYZƏN. O saat gözləməkdə olan əsgərlərdən birinin yanına qaçdım.

İnsanları niyə içəriyə buraxmırsınız?

ƏSGƏR. İcazə yoxdur, vətəndaş.

NEYZƏN. Niyə?

ƏSGƏR. Bilmirəm, elə əmr verilib...

NEYZƏN. Bunun səbəbini bilən yoxdur?

POLİS. Yox!

NEYZƏN. Bir müddət gözlədim, heç bir irəliləyiş yox idi. Mühafizəçilər də, xalq da gözləyirdilər. Daha dözə bilmədim: Heç olmasa, biletləri verib, pulları alağ...

POLİS. O da qadağandır.

NEYZƏN. (*Əsəbi*) Doğrusu, hüriyyət adına bu qadağa yaraşılıb!

VƏTƏNDAŞLARDAN BİRİ. İttifaqi-Tərəqqi tamaşaya qadağa qoyub.

NEYZƏN. Yəni hüriyyəti gətirənlər, hə?! Ar olsun hamısına!

Birdən ortalıq qarışdı. Bir qisim insan məni çiyinlərinə qaldırmaq istəyəndə, mühafizəçilər şimşək kimi xalqın arasına soxuldular.

“Yapış!”

“Burax!”

“Tut!”

“Dayan!”

Qovanla qaçan... Hər yer toz-dumana qarq olmuşdu. Şöbələrdən gələn süngülü əsgərlərin də iştirakı ilə küçə bir anın içində məhşər meydanına çevrildi. Xalqın bir hissəsi “Hüriyyət!” nidaları ilə küçəni lərzəyə gətirərkən, mühafizəçilər

tutduqlarını sürüyə-sürüyə aparırdılar. Bu qarışıqlıq düz altı saat davam elədi. İtələyə-itələyə məni də əvvəlcə polis şöbəsinə, sonra da Siyasi Polis Mərkəzinə apardılar. Bu nədir, içəriyə girəndə, birinci zərbəni aldığım və qorxudan Misirə qaçdığım rəis dayanmadımı qarşımda?!

RƏİS. Kimləri görürəm, kimləri?! Neçə ildir ki, görüşürük, Neyzən Əfəndi?!

NEYZƏN. *(Təəccüblənilib)* Yeddi il.

RƏİS. Dildə asandır. Aradan yeddi il keçib. Amma yenə də səni görməyimə sevindim, Neyzən. Çox dəyişməmişən. Bəlkə, bir az böyümüşən. Mənə niyə belə təccüblə baxırsan?

NEYZƏN. Necə təəccüblənməyim, cənab rəis?! Məşrutıyyətlər elan edildiyi üçün qarşımda səni görməliydim?! Mən təəccüblənməyim, bəs kim təəccüblənsin? – Rəis əlinə yanından bir dəyənək götürdü. Deməli, işi uzatmayacaq.

RƏİS. *(Dəyənəyi düz ortasından tutur. Bir ucunu havaya qaldıraraq, Neyzənə uzadır. Dəyənəyin digər ucu yerə baxır.)* Bax, Neyzən, mənə yaxşı-yaxşı qulaq as. Biz bu dəyənəyin düz mərkəzindəyik. Düz, bu tutduğum yerdəyik. Yuxarı tərəfdə iqtidar oturur, aşağıya baxan ucunda müxalifət. *(Tutduğu yerdən dəyənəyin ucunu yuxarı çevirir.)* İndi nə oldu? “Azadlıq” deyə qışqıranlar iqtidar oldu, elə deyil? Neyzən, amma işin əsas məsələsi burdadır. Bax, biz yenə ortada dayanırıq, öz yerimizdə. Bu dəyənək hər rəhbərə lazım deyil? Neyzən, keç otur. Əvvəllər hər nə qədər də aramızda fındıq söhbəti olsa da yenə də sənəmlə dost sayılıyıq. Aramızda qalacağına söz versən, sənə bir şey demək istəyirəm.

NEYZƏN. Söz verirəm, yoldaş rəis.

RƏİS. Eşitdiyimizə görə, təzədən danışmağa başlamışan. Çünki qovluğun təzədən hazırlanmağa başlayıb. Başına bir iş gəlməyini istəmirəm. Mən xəbərdar edirəm. Təzədən səni qarşıma gətirsələr, sənə qarşı qəddar, zalım olmaq məcburiyyətində olacağam. İşimdən olmaq istəmirəm. Çünki bunlar mənə daha çox diqqət yetirirlər...

NEYZƏN. Yəni neyləməliyəm?

RƏİS. Danışma da! Sənə nə?! Bu qədər qanunsuzluğu, hərc-mərcliyi sən yoluna qoyacaqsan?

NEYZƏN. Özümdən asılı deyil. Bir haqsızlıq görəni kimi, danışmamaq özümdən asılı deyil, dayana bilmirəm.

RƏİS. Danışsan, öləcəksən. Cavan yaşda torpağa basdırılırsan. Əvvəlkiylər döyürdü. Bunlar öldürür.

NEYZƏN. Özümə əngəl ola bilmirəm, yoldaş rəis.

RƏİS. *(Diz çökür. Səmimi-qəlbədən)* Onda dayanma, buralardan qaç. Yalvarıram, Neyzən. Məni vicdan əzabından öldürtmə. Qaç. Özü də bu saat, elə indicə. Xəbərdar etməyi mənə tapşırıblar. Başa düş də...

NEYZƏN. Qaçma bilmərəm, rəis, qaçma bilmərəm. İnan ki, insan vətənindən uzaqda da ölüdür.

Rəisin gözləri doldu. Vidalaşdıq. Çölə çıxanda, hürriyyət şənliklərini fərqli baxışdan tamaşa eləməyə başladım. Liderlər arasında keçmiş qaranlıq, səviyyəsiz, keçmiş dövrün çaqqalları o saat gözümə görünməyə başladı. Və onların yaxalarında artıq yeni iqtidarın nişanları var idi. Yenə də ölkəni idarə edirdilər. *(Bir neçə dəfə silah səsi...)* Kimlərisə aradan götürdülər.

Minmişik bir əlamətə, biz gedirik qiyamətə!

Əşrəf haqlıdır... Xalqın illərlə həsrətində olduğu bu azadlıq sadəcə bir nümayişdir. Həqiqəti başa düşürəm, bunların varlığı vətənimizi çıxılmaz nöqtəyə doğru sürükləyəcək. *(Bir silah səsi... Bir neçə dəfə də...)* Budur, baxın, yenə kimisə aradan götürdülər. *(Dəhşətli partlayış səsi...)* Deyəsən, hətta binanı da uçurdular, iş zəmanətə vermək üçün. Bu işin axırı necə olacaq? İşin əsli? Nə olmalıdır ki, işin əsli? Axının çağlaması, salxım söyüdün xışiltısı, quşların cəhcəhi kimi başqa səslərdən, lakin ruhlara xoşbəxtlik verən harmoniyaya ilə ölkəmiz və dünyamız idarə edilməlidir. Fikirləşirəm, görürəm ki, uşaqlıqda bələdiyyə həkiminin oğlundan alıb gətirdiyim jurnaldan bu yana çox da dəyişiklik yoxdur. Vətənimizdə siyasi dövrlərdən heç biri xalq üçün effektiv və nəticə əldə edici bir şey edə bilmədi. Edilən çevrilişlər və dəyişikliklər həmişə yarımçıqdır, atılan addımlar cəsarətsiz və verilən qərarlar yola verici oldu. Bircə Mustafa Kamalın dövrünü bunlardan ayırmaq lazımdır. Çünki ilk dəfə onda şəxsiyyət vəsiqəmi almışam. İlk dəfə onda təəssübkeşliklə müharibə başladı. Amma öldü və hər şey yarımçıq qaldı. O gün bir ulu çinar gördüm. İçi boşalmış. Ancaq həyat mənbəyinin mahiyyətini və vasitələrini itirmiş olsa da çinar yaşayırdı. Bu çinar ölkəmizdir. Gözümün qarşısına özəyi və vasitələri müxtəlif qrup və təbəqələr tərəfindən istismar edilən və udulan böyük bir qismi gəldi. O məzlum insanlar böyük itkilərə rəğmən yaşaya bilib və yaşaya bilirlər. Fikirləşdim ki, görəsən, bunun sirri nədir? Mənim üçün bu sirr xalqın gücüdür. Onda onlara etibar olunub, çarə tapılmalıdır. Çarə. Çarə. Yoxsulluq davam etdikcə, dava-dalaşsız, savaşıq bir həyat və dünya mümkündürmü? Elə isə...

**“Bəsdir! Bu, Roksolanın qurduğu bir qanlı hiylə,
Namazlı, xaçlı, oruclu, yalançı imanlı hiylə!”**

BİR YOL TAPMALIYAM

**Lap ürəyimdən xəbər verdi biri,
Gözünü yum, kar ol, ud dilini.
Bilənin başına oyun açır alçaq fələk,
Sonra şillə ilə partladır o peysərini.**

**Bir tapmalıyam, bir yol,
Danışmasam, dayana bilmərəm mən,**

Görmədim, eşitmədim, bilmirəm deyib,
Üç meymuna dönə bilmərəm mən,
Həm danışmalıyam, həm də ziyan dəyəməlidir mənə.

Mahnı yenə o mahnı,
Sazlarda sim dəyişdi.
Yumruq yenə o yumruq,
Bircə, əl dəyişdi!

Deyə bilmək üçün bir yol tapmalıyam,
Danışmasam, dayana bilmərəm mən.
Görmədim, eşitmədim, bilmirəm deyib,
Üç meymuna dönə bilmərəm mən,
Həm danışmalıyam, həm də ziyan dəyməməlidir mənə.

İndidən aç gözünü, sızlama, gələcəyə bax,
Uşağın varsa, öyrəşdir kötəyə, alçaldılmağa.
Yolu yox, qurtara bilməzsən bu gedişlə bu yurdu,
Bunu təqdir olaraq bil, gör tədbirini.

Deyə bilmək üçün bir yol tapmalıyam,
Danışmasam, dayana bilmərəm mən.
Görmədim, eşitmədim, bilmirəm deyib,
Üç meymuna dönə bilmərəm mən,
Həm danışmalıyam, həm də ziyan dəyməməlidir mənə.

Həqiqəti söyləmə! Vallah, qandal vurular dilinə,
Yenə gedərsən qürbət elinə,
İllərdir ki, siyasi həyatımızda
Qopan fırtınalar xeyirli əlamət kimidir.

Deyə bilmək üçün bir yol tapmalıyam,
Danışmasam, dayana bilmərəm mən.
Görmədim, eşitmədim, bilmirəm deyib,
Üç meymuna dönə bilmərəm mən,
Bir yol tapmalıyam, bir yol.

Ziyafət, yığıncaq deyə xalqın boğazını sıxaraq,
Millətin illərdir oldu məngənəsi.
Qazdığı quyuya yenə özü düşəcək,

Zindanına, qandalına lənət olan oğraş!

**Deyə bilmək üçün bir yol tapmalıyam,
Danışmasam, dayana bilmərəm mən.
Görmədim, eşitmədim, bilmirəm deyib,
Üç meymuna dönə bilmərəm mən,
Həm danışmalıyam, həm də ziyan dəyməməlidir mənə.**

Amma yox, tapa bilmirəm. Bir yol tapa bilmirəm. Tapmadıqca bir az da gərilirəm. Bilirəm ki, gərginlik pisdır. Gərginlik hər xəstəliyə səbəb olur. Bundan xilas olmağın yolu istədiyim qədər danışmaqdır. Amma qorxmadan. Yox! Tapa bilmirəm. Onda yaxşı-yaxşı şüşələri qucaqlayırmış. Yatana qədər içirəm. Bir küncdə yatıb oyanana qədər bu vəziyyət davam edir. Ayağa qalxan kimi təzədən şüşəni qucaqlayıram.

**İçmişəm bu zəhrimarı otuz ildir çarəsiz,
Bu zəhər ki insanlıq üçün bir təhlükədir.
Dayanmadan içən, əlbəttə, olar millətin hoqqabazı,
“Lənət olsun!” deməkdən başqa heç nə gəlməz kimsənin əlindən?!**

Birinci qədəhi kiminlə içdim?! Kimlə idi, kimlə? Tapdım. İlk söhbətin Hersekeli Arif Hikmətlə oldu. Bəli, bəli, ilk qədəhi onun əlindən götürmüşdüm... Bəs, Namiq Kamal? O, gözümüzün qarşısında böyük adamdır. Bu böyük adam içir, mən niyə içməyim?! “Mən də onun kimi olum” deyib, içdim, içdim, içdim. Hal-hazırdakı mənzərə boynumda rakı qazanı ilə gəzən bir adam formasıdır. Mənim halım Məhmət Akifi pərişan edir. Üstəlik, o da əvvəlki Akif deyil. İçkini də atıb, saqqalı da. And içdirir bir də meyhanəyə ayağım dəyməsin deyə. Adam etmək üçün Akif yaman çox zəhmət çəkib. Onun haqqını da ödəməliyəm. Uzun müddətdir ki, meyhanəyə getmirəm. Amma Bodrumdan bir uşaqlıq dostum gələndə, onu qonaq etmək adı ilə özümə bir yer axtarıram. Əslində, qonaq filan bəhanədir. İçməliyəm, yoxsa, dəli olacağam. Cibindəki axırını üç-beş qəpiklə kirayə bir at götürüb, atın üstündə meyhanəyə gedirəm. Yenə də içirəm, amma bu dəfə bir atın üstündə. Artıq işi zarafata salıram. Çünki içkiyə “yox” deyə bilmirəm. Və son ağıl qalıqlarını da zarafatlara ləvazimat olaraq xərcləyib, özümü bitirməyə başlayıram. Beləliklə, Məhmət Akifə verdiyim sözü də yerinə yetirmiş oluram. Açığı, özümü aldadıram. Amma bunun axırı yoxdur. Görürəm ki, məcbur edilərəm. Amma ağımla təzyiqlərə davam gətirirəm. Eşşəklə rakı hekayəsini hamınız eşitmisiniz. Bir də mən danışım, qulaq asın. Fəxrəddin Kərim Gökay məşhur bir “Yaşıləyçi”dir. İzdihamı başına yığıb, konfrans keçirir. “İki vedrədən birinə su, digərinə rakı (içki) doldursaq və bir eşşəyin qabağına qoysaq, hansını içər?” Dinləyicilər “Suyu” deyə, qışqırırlar. “Niyə?” deyə soruşur. Dözə bilməyib qışqırıram: “Eşşəkliyindən!” Yaxamdan və ayağımdan tutub, çölə atırlar.

Yenə bir gün başımı itirmişəm. Məhəlləni tanıyıram, amma evi tapa bilmirəm. Gözətçini tanıyıram. Ona yaxınlaşıb: “Neyzən Tevfik buralarda qalır deyirlər. Mənə

evini göstərərsiniz?” Gözətçi elə bilib ki, onunla məzələnirəm: “Neyzən Tevfik sizsiniz, bəyim” deyir. “Səndən Neyzən Tevfiki yox, evini soruşuram, a kişi!” Bir gün mənə bir həkimə aparırlar. Üzümə xeyli müddət baxıb, “İçki içirsiniz?” deyə həkim soruşdu. “Bu sualı nə məqsədlə verirsiniz?” deyə həkimə cavab verirəm. “Müalicə üçün, yoxsa, mənə içki içməyə dəvət edəcəksiniz?”

Bir dəfə yenə sərxoş vəziyyətdə meyخانədən çıxıram. Bir tanış mənə görür. Pərişan bir şəkildə: “Səni burdan çıxanda görmək, mənə pərişan edir” deyir. “Səni pərişan eləmək istəmirəm. Eləysə, bu saat geri qayıdım!” Hərdən bir təyziqlərə tab gətirməyib içkiyə fasilə verdiyim vaxtlar da olur. Amma qısa müddətdə təzədən başlayıram. Yenə belə günlərdən birində bir tanış qarşımı kəsir. “Əşşi, bəs axı içməyəcəkdin...” deyə, mənə qınamağa başlayır. Ona “maneə aradan qaldırıldı” deyirəm. “Çünki mənə içkini qadağa qoyan həkim öldü”. Yəni dünya fırlanır, mən də fırlanıram. Böyük bir harmoniya içində gedirik də... Amma bu hay-küy içində özünü romançı hesab edən biri mənə təqib edir. Oxuyum deyə, təzə işini gətirir. Sırf yaxamdan əl çəksin deyə oxuyuram. Bərbad! Fikrimi soruşmağa gələndə: “Mövzunu bəyənmədim. Yanaşmadan xoşum gəlmədi. Qisası, bərbad bir şeydir!” deyə başımdan edirəm. Kişi “necə bu qədər kəskin qərar verə bilərsiniz? Siz heç roman yazmamısınız ki” – deyə mənə əsəbləşir. Ona “Mən yumurtanın təzəsini də, bayatını da yaxşı tanıyıram. Amma ömrüm boyu heç vaxt yumurtlamamışam” deyirəm.

Yenə bir gün bir küncdə ney çalırım. Halım da xeyli yaxşıdır. Özümdə deyiləm. Bir rəssam uşaq mənə yaxınlaşır. “Qardaş, rəngləyəək?” deyə soruşur. O saat kürəyi üstə yerə uzanıram. “Gəl görək, rənglə üzümü”. Uşaq üzümü rəngləyir. Durub, o vəziyyətdə Əhməd Rasimin yanına gedirəm. “Bu, nə haldır, Neyzən? Quşdili Teatrında Otellonu oynamısan?” – deyə soruşur. “Mərhamət bəzən insanın üzünü qara edir. Rənglətdirməyə ayaqqabım yox idi, amma rəssam uşağa da pul verməli idim. Üzümü bunu görə rənglətdirmişəm. Allaha şükürlər olsun ki, belə bir üz qaram var. Birdən heç getməyəndən olsaydı? Yavaş-yavaş ölmək yəqin ki, budur. İnsanların yazığı gələn baxışları mənə narahat etməyə başlayırdı. Bir qədəh içkiyə qonaq etsinlər deyə, adamların düz göz bəbəklərinin içinə baxmağın yazıqlığını yaşadığımı bütün mənliyimlə hiss edirdim. Buna görə də qapanıb qaldığım otaqda içirəm. Amma tanışlar orda da mənə rahat buraxmırlar. Otaqdakı böyük şərab çəlləyini görəndə, “Bəs, nə oldu, sən içkini tərgitmişdin?!” deyə biri hirslənir. “Amma içməsəm, gücümü itirirəm” deyə, ona cavab verirəm. “Məsələn, bu şərab çəlləyin birinci dəfə bura gələndə, yerindən tərpədə bilmirdim. Amma indi iki əlimlə qaldıra bilirəm”.

Vilsonun hədiyyəsidirmi, zülmüdüümü, deyə bilmərəm,

İnsanlığın həyat çarxını o fırladır.

Ölümü sərxoş edib, hazırladığı alkoqol ilə

Əcəli nəşə deyə könlümü zə yollayır!

Bax, belə bir vəziyyətdə belə günahı öz üzərinə götürməməyin yollarını axtarıram. **“Ey özünü mənə böyük tanıdan! Halıma bax, varlığından utan!”** deyə Tanrını da günahlandırmağa çalışıram.

Alın yazısına inanmayan bir adama bu yanaşma yaraşır mı? Mən artıq tapdığı hər şeyi içən, hər yerə qusan (qaytaran) və təsadüfən batıran bir adamam. Əzablar içindəyəm.

“İztirab əlimdə bir dəyənəktək

Bir əzab çölündə gəzən kəsəm mən.

Bu ömrümü çürümüş bir dəyənək kimi

Ucundan tutub sürüyənəm mən.

Bax, belə. Səhər yenə Məhmət Akif gəlib məni sığındığım – qaldığım yerdə tapır. Üzümə tərəf bir güzgü uzadır. “Bax” deyir. “Bu məxluqu tanıyırsan?” “Neyləyim?” deyirəm. “Müalicə olunacaqsan” deyir və qolumdan tutub, məni Bəkirköyə, Mazhar Osmanın yanına aparır.

Mənim hörmətlə, əzizləmə-əzizləmə müalicəm başlayır. Mazhar Osman həтта mənə bir otaq belə ayırır. Günlərlə yuyulmayan bədənimə ərəb sabunları ilə yuyurlar. Təmiz paltarlar geyindirirlər. Gündə üç dəfə yemək. Özümə gəlirəm. Amma yenə bayıra çıxacağam. Və yenidən həqiqətlərlə qarşılaşacağam. Qorxuram. Çıxışımı yubadıram. Rüsəyçilikləri hayqıra bilməməyim yenə məni eyni vəziyyətə salmayacaqmı? (*Gülümsəyir*) Söymək. Bundan yaxşı sakitləşdirici ola bilərmi? Söymək! Bu məsələdə gərək heç bir sərhəd tanımayasan. Bir sözlə, söymək hamının haqqı olmalıdır. Söymək zərərsiz bir hərəkətdir. İnsanı dar ağacından belə xilas edir. Şübhəsiz ki, güldürməyi də bacardığınız təqdirdə. Bilirəm ki, bəziləriniz söyməyin pis hərəkət olduğunu fikirləşirsiniz. Bəziləriniz də “Heç olmasa, fəzilətli insanlara söyülməməlidir” deyirsiniz. Məsələn, “O, böyük adamdır, söymə! Digəri kiçikdir, söymə! Cahildir, söymə! Dəyərsizdir, söymə! Uşaqdır, söymə! Qocadır, söymə!” Onda kimə söyülməlidir? Sizdən soruşuram, kimi döyüb rahatlamalıyıq? Bax, elə buna görə də insanlara sevmək azadlığı olduğu kimi, söymək azadlığı da vermək lazımdır. Soruşsanız ki, niyə?! Hər bir insanın havaya, suya, çörəyə olduğu kimi, söyməyə də ehtiyacı var. Çünki hər insandan böyük, üstün insan var. Bələdiyyə sədrinə söysəniz, bütün xalq sevinər, icra hakimiyyətinə söysəniz, nazir. Daxil İşlər Nazirinə söysəniz, icra hakimiyyəti (qubernator), Baş Nazirə söysəniz, Daxili İşlər Naziri və bütün xalq. Amma tarazlığı qurmaq lazımdır.

Aləmin bağı, bağçası lənətə gəlsin,

Sümbülü, gülü, tikanı lənətə gəlsin,

Bülbülünün yalvarışı lənətə gəlsin,

Bir sözlə, ilk baharı lənətə gəlsin.

Mənə lazım deyil gül bağçası,

Qaranlıq gecə, işıqlı gündüz,

Oğlanı, qızı və qısrığı,
Hamısının lap məzarı lənətə gəlsin.

Ağlamaram mən, kişiyəm, kişi,
Çox çətindir mənə əzab vermək,
Minnət etmərəm bu ömrədə, ey fələk,
Atını götür, xidmətin lənətə gəlsin.

Çətindir kasıbları aldatmaq,
Üzdürüb, sonra da kündədən atmaq,
Gözünü aç, bir sən mənə bax,
Ay sən qürurun lənətə gəlsin.

Sakinin ay üzünə tüpürüm,
Gülünün rəngi ilə qoxusuna tüpürüm,
Musiqçinin hay-həşirinə tüpürüm,
Qədəhindəki keyf lənəyə gəlsin.

Yox səfası içkiyi atıb, başlamağın,
Gül bağçasında açan təzə gülün,
Ruhumuzu doyduran içki məclisinin
Nəşəsi də, axşamdan qalmışlığı da lənətə gəlsin.

Düşüdünsə fələyin təhlükəli oyununa,
Tüpürüm düz ağızının ortasına,
Bu yazsın cahan da gözəl kitabına,
Quruları da, dənizi də lənətə gəlsin!”

Oh!.. Dünya var imiş. Hamı gülüb ötür. Bəlkə də, bir ana, eşitməsin deyə, uşağını mənim yanımdan uzaqlaşdırır. Amma digər insanlar xoşbəxt dirlər. Əslində, hamı söymək istəyir. Amma çoxu utanır. Amma utanmaq insan həyatında adamı bədbəxt edən ən vacib amildir. Utanan insan doya-doya bu yaşanılası dünyanı yaşaya bilməz.

Qocalıq ilə gənclik deyərək

Bu həyatı iki yerə bölmə!

Ən böyükdən də böyük Allahım

Məndən əvvəl cinsiyyətimi öldürmə!

Oh!.. Gör bir necə rahatlayıram. Yaxşı təsir edir, elə deyil?! Amma bunlar şəxsi söyüşlərdir. Yavaş-yavaş nələrəsə toxundurmaq lazımdır. Bunun üçün ən yaxşısı, əcnəbiləri, başqa ölkələri seçməkdir. Başqa ölkələrə, onların insanların dinlərinə, imanlarına söysən, heç kim sənə qarşı təyziq göstərməz. Çünki onlar başqa ölkələr

və başqa insanlardır.

**Lənətə gəlsin dinləri kafir, alçaq Avropanın,
Onu ədalətin mərkəzi deyə hakim edənin,
Vatikanda öpəndə dalını kart papasının,
Axtarıram əslini İncilə könülsüz tapınanın.**

Xoşunuza gəlir, elə deyil?! Çünki sizə aid deyil. Amma bir az da özümüza qayıdaq?
Yenə də tədbirli şəkildə...

**Buraxırdın içinə orqanın akkordlarını tənzimləmək üçün,
Kordinal olardın Portuqaliyaya, ayğır imam.**

**Gəl, sistem məsələsində adını batırma,
Bir dəfə adın çıxdısa, dillərdən düşməzsən, ayğır imam!**

Daha bir az da həddimi aşırım. Qabağıma çıxanı söyürəm. Amma nə olsun?! Mənə heç kim heç nə etmir? Cüzi reaksiya belə, yoxdur. Sadəcə, hamı gülür. Yoxsa, mənə adam yerinə də qoymurlar? Bax, bu, mənə təhqirdir. Özü də çox. Amma mən həm ciddi qəbul edilməliyəm, həm də dediklərim ünvanına çatsın. Amma bunu necə edəcəyəm? Tapıram, deyəsən, tapıram. (*Ləzzətlə gülümsəyir...*) Bizimkilər bilirsiniz, kimə dəli deyirlər? Bizim insanlar bir nəfərə heç nədən dəli deməzlər. Bu ləqəbi asanlıqla verib, heç kimi rütbələndirməzlər. Çünki bu "təltif" həmin adamı qorumaq üçündür. **"Bizim üçün bir az da yaxşı bağırırsın, haqsızlıqlara etiraz eləsin, amma ona yenə də heç nə olmasın! Çünki ona nə isə olsa, bizə görə bağıra bilməz!"** deyərək, qiymətləndirir. Bu səbəbdən də bu ləqəbi asanlıqla heç kimə verməz. Yoxlayar, əvvəlcə qiymətləndirər. Belə bir gözləntisi olanlar üçün vaxt lazımdır, səbr lazımdır. Amma mənim gözləyəsi, səbr edəsi vaxtım yoxdur. Bu tərəfə baxsam, pislik, o tərəfə baxsam, haqsızlıq... Bəs, ayağa durub, biləyi bükülməz maraqlara nə deyək? İnsanlardakı bu eqoistlik davam etdikcə, bərabərlik necə təmin oluna bilər? İnsanlıq müharibələrdə özü özünün üzünü cırmaqlamırmı?! Bütün bunların aradan qaldırılmasına ən böyük əngəl olan hər mövzudakı təəssübkeşlik ortadan qalxmasa, yer üzündə sülh dövrünə necə keçmək olar?! Böyük ölkələrin kiçik ölkələrin torpaqlarında, vətənlərində nə işləri var? Əgər vətənin işğal edilibsə, "Dostun varsa, qundağındır (tufəng qundağı), öp, çiyində gəzdir" onda. Amma haqlı olmayan müharibələr lənətə gəlsin və o müharibələrə gedənlərə də Allah rəhmət eləsin! Sözü uzatmağa nə ehtiyac var?

Alçaqlıq dövrünə sürülsün kürənin qanlı leşi!

Xəstə baxıcıları önlüyümü geyindirib, dəlixana palatasına itələyəndə, bütün başlar mənə tərəf çevrildi. Mümkün qədər adamları palataya yığmışdılar. Mən deyim yüz, siz deyir yüz əlli adam var idi. Bunlar dəli başlar idi. Əhəmiyyətsiz simalar idi. Xoşbəxtliklə, bədbəxtliklə, əzabla, kədərlə donmuş mənzərələr idi. Və bu üzlərdən iki qat çox göz... Bu gözlərin hamısı üzərimdə idi. Sonra yavaş-yavaş mənə tərəf gəlməyə başladılar. Amma bu pis gəliş idi. Məlum idi ki, mənə ziyan vuracaqdılar. Çünki ən qabaqda yanımda dayanan biri üstümə tərəf "Ham! Ham!" deyə mənə

hürüdü. Az qalmışdı ki, atılıb, ayağımdan dişləsin. Görünür, bu cavan oğlan özünü it hesab edirdi. İtdirsə və mənə hücum edirsə, deməli, ona dayan deməliyəm. Ona “Hoşt!” dedim. “Hoşt! Hoşt!” Guya quyruğunu ayaqlarının arasına salaraq, yanımdan bir az uzaqlaşdı. Amma digərləri hiss elətdirmədən yanıma yaxınlaşırlar. Gördüm ki, bir anda ətrafım tutuldu, məni dövrəyə aldılar. Səhv eləməmişəm, ən nikbin ehtimalda məni döyəcəkdilər. Bəlkə də, parçalayacaqdılar. Neyləyə bilərəm? Bir az əvvəl mənim üstümə hürən, təhbeh olunan kimi də uzaqlaşan iyirmi beş-otuz yaşlarındakı dəli yavaş-yavaş mənə yaxınlaşdı və bu dəfə digərlərinə hürməyə başladı. “Ham! Ham! Ham!” Gələnlər dayandılar. Deyəsən, reaksiya verənə yaxınlaşmırlar. O saat əlimdəki neyi yelləderək, qışqırmağa başladım: **“Hamı yerinə! Tez! Dağılışın!”** Gəldikləri kimi yenə sakitcə yanımdan uzaqlaşdılar. Eynən bir filmin lentinin geri fırladılması kimi əvvəlki yerlərinə keçdilər. Amma özünü it hesab edən dəli yanımdan ayrılmırdı. Hətta gəlib mənə sürtündü, yaltaqlandı. Neyi bir dəyənək kimi qaldıraraq, dedim ki, yaltaqlıq eləmə! İt kimi ağlayıb-sızladı, mızıldadı və dayandı. **“Sən insansan, hürmə!”** Başa düşürəm deyirmiş kimi: **“Ham! Ham! Ham!”** deyə, təzədən hürdü. **“Hürmək insana yaraşmır, hələ köpəklik, heç yaraşmır!”** Gəlib ayağımın altında uzandı. Saçlarını oxşadım. **“Sənin dərdin nədir? Niyə it olmağı seçmisən?”** Təzədən “Ham! Ham! Ham!” dedi. **“Hürmə, danış! Sən insansan!”** Birdən dili açıldı. İnsan kimi danışdı. Bir ayaqqabı istehsalçısının yanında işləyirmiş. Kişi deyib ki: “Hamınız mənim yanımda it olacaqsınız! Yoxsa, hamınızı qovaram!” Davranmağına, kişinin istədiyi kimi davranıb, amma yenə də qovulmaqdan yaxasını qurtara bilməyib. Çünki keçərli olan iqtisadi qanunlardır. Və it olub. Bura gətiriblər. Özünü Baltaçı Məhmət Paşa hesab edən biri isə hekayəsini belə danışdı: “Mən Baltaçı Məhmət Paşalığı seçdim. Əsil adım Təhsindir. Bura gəlməmişdən qabaq jurnalist idi. Yazdığım hər yazıdan bir mənə çıxarırdılar. Hansı gün tutub aparacaqlar qorxusunu Baltaçı olmaqla dəf edə bildim. Hərçənd, Katerinanın işini görə bilmədik, amma onun sayəsində olacaq təhlükələrdən xilas olduq. Bir başqası: “Mən şairəm, bəyim... Şair adam dəlixanada da şair olmaqdan başqa nə ola bilər ki?!..” deyə izah elədi. Sonra əlini uzatdı: “Şair Cəmil Hüsni”. Hələ biri var idi, bir dəyənəyi qılınc kimi böyründən sallayıb, bir əlini də Napoleonun məşhur şəklindəki kimi köksünə soxub, gözlərini bir nöqtəyə zilləyib dayanır. Buna gülmək lazımdır, yoxsa, ağlamaq? **“Bonapart, özünə gəl!”** deyə bağırdım. Yazıq adam bir yuxudan oyanmış kimi kürəyini yerə qoydu. Sonradan öyrəndiyimə görə, ona xəbərdarlıq etməsəydim, bir-iki dəqiqənin içində Napoleonun dalağalara dediyi şeri oxumağa başlayıb, sonra da dəfələrlə şeri tamamlamamış, ağzından köpüklər çıxaraq, qıcolma baş verir. Başqalarının hekayələri? Onlara o qədər də ehtiyac yoxdur. Çünki bütün hekayələr bir-birinə o qədər oxşayır ki... Qorxularından xilas olmaq üçün dəliliyə sığınıb, pənah gətiriblər (dəli olmağı seçiblər). İstədiyimi alıb, xəstəxanadan çıxdım. İstədiyim nə idi?

**Əlində varsa dəlilik kağızın,
Səni həbs edə bilməz məhkəmənin əmri belə...**

(Birdən-birə qorxaq halı yox olur. Sanki, silkələnib, başqa bir adama çevrilmişdir.)
Əvvəlcə, belə bir kağıza sahib olduğumu, sanki, mən açıqlamırmışam kimi camaata eşitdirdim. Xalq lazım olanı elədi. Bir anın içində sənədli şəkildə dəli olduğumu bütün İstanbul bildi. Sonra?.. Daha nə deyim, hər yerdə: “Nə söyləsə, yeridir, uzatmayın, dəlidir!” – deyə cavab eşidəcəkdim. Az qalmışdı, ən vacib məsələ yadımdan çıxırdı. İçimdə olan digər şəxsi o saat “Rədd ol!” deyib qovdum...
(Masanın üstünə çıxır. Əlindəki kağızı yellədirək)

ŞƏXSİ AZADLIĞIN MAHNISI

**Xoşbəxtlik və şəfa şahidi bizə diqqət göstərməz,
Şansın köməkçisini əvvəlcədən boğazından boğmuşuq.
Keçmiş ləkənib, vəziyyət pis gündə, gələcək ayaq yolu,
Azadlıq ananın guya arxasından doğulmuşuq!**

**Heç kim qınaya bilməz, biz başı, gözü ikiyə bölsək də,
Döyüşə, davaya var millətin, əlbət, haqqı.
İllərdir uymuşuq bircə qarğıdalı çörəyinə,
Qalmadı xalqımızın hind toyuğundan fərqi.**

**Dərs götürdüm uğursuzdan, məsləhət istəmirəm,
Həddini bilmək cahanda bir vəzifədirsə əgər,
Varsa bacarığı xalqın haqqını anlamaq üçün,
Zalımın hər yumruğu minlərcə cəbrayla dəyər.**

**Heyvanları birtəhər edən bir qışdır,
Azğınlar bir uçurumdan atılacaq axındır,
Qatırlara forma yaman yaraşdı,
Göbək oynatdı eşşək kaftan içində!**

**Ac qoydun milləti, oğurluğu çəkdin önə,
Allahdan istərəm, tezliklə taleyin sönə,
Min uğursuzluq, min bəla yağmaqdadır gündən-günə,
Allahdan istərəm, tezliklə taleyin sönə.**

**Bu zibilə zibil demə,
Zibillər eşidib, ayıb edər.
Bir hissəsi zibilə düşsə,**

Zibili də bərbad edər.

**Ölkəni alt-üst edib, məhv etdilər,
Bir dəstə yığılmış quduz, əfəndim, sənsən.
Daşındılar, qaşındılar illərlə,
Başı, ayağı qotur, əfəndim, sənsən!**

**Təngə gətirdi yenə xalqı su dərdi,
Bilirik yay ayının şəhəri usandıran xasiyyətini.
Boğar İstanbulu, əgər yığsa qubernatorumuz
Bələdiyyə qapısında tökülən üz suyunu.**

**Aldıqca al, daldıqca dal,
Çaldıqca çal, çal, çal.
İstəyirsən, lap yüz dənə ərizə ver,
Nə sorğu var, nə sual.**

**Hansı din ilə bu mənfəət evi yaxşılaşdı?!
Hansı şahın mülki viran olmadı?!
Hansı qanun, sistem qaldı davamlı?!
Dinli, dinsiz, filosof və s. və i.**

**Zəlzələ, yanğın, kötək, güllə təqib etsə də,
Bu xoşbəxt günlər haqqında hələ də şübhəliyik.
Sülh şəraitində ikən indiki iqtidarda,
Yenə savaş varmış kimi hər gün şəhid dəfn edirik.**

**Mümkün qədər dərinləşdi təəssübkeşlik təzədən,
Zəriflik sərt lövbər aldı, yeridi.
Qara bir kinlə mühafizəkarlıq pusquda olduğu yerdən çıxdı yenə,
Vətəni “gözəl” bir cahillik təzədən bürüdü.**

**Deşikli dəmirlə vurmaq mümkün deyil,
Arxasına keçib düzəltməlisən.
Bu insan oğlunun qanmazı olmaz,
Özünü tanıyıb, söz düzəltməlisən.**

**Seçimin sonu olmaz, yaşamaqda məqsəd,
Körpünü təhlükəsiz formada qaçaraq keçməkdir.
Səs verdiyin adamın soyunu bilməzsən,**

Özü özünün düşmənini seçməkdir.

**Dinimizdə tərbiyə, utanmaq axtarma,
Sanma, dünyadan abır-həya edib gedərik.
İnqilab həddinin sonuna qədər
Cahillik içində yuvarlanıb gedərik!**

**Diktatora “yaralandı” dedilər,
Bədbəxt ulduz tez doğulub, tez batar.
Sən köpəyə quduz deyərək öt-keç,
Necə olsa, bir öldürən tapılar.**

**“Nə gəzirsən Tanrı ilə aramda?
Sən kimsən ki, orucumu sorursan?!
Həqiqətən, gözün yoxsa haramda,
Baş açıqdan niyə hicab sorursan?!”**

**Rakı, şərab içirəmsə, sənə nə?!
Yoxsa sənə bir zərərim, içərəm.
İkimiz də gəlsək, qıl körpüsünə,
Dürüstəmsə, sərxoş olsam da keçərəm.**

**Əsir ikən mümkünmüdür ibadət?
Oturub-dur, ATATÜRKə dua et!
Sizin kimi əclafların ucbatından
Dinindən də soyuyacaq bu millət!**

**İşğaldakı halı, əsla, unutma,
Atatürk haqda artıq-əskik danışma səbəbsiz.
Sən anandan yenə çıxardın, amma
Atan kimdir, bilməz idin, şərəfsiz! –**

deyərək, ortada gəzdim. Və heç kim mənə heç nə edə bilmədi. Çünki mən dəlilik kağızı ilə özümə yol açdım. Bilmirəm, belə bir diaqnoz sizin dadınıza çatar, yoxsa yox... Hə! Az qalsın, ən vacibi yadımdan çıxırdı... Başa düşmüşəm, bu qədər insan bura niyə yığılıb. Çünki həmişə onların yerinə də söymüşəm. Və onların yerinə, onların deyə bilmədikləri dedim. Xalqın gözü, qulağı və ağzı oldum. Çünki heç kim bu vəziyyətdən razı deyil. Siz də bura bunun üçün gəlməmişiniz?

Çünki həmişə onların yerinə də söymüşəm. Və onların yerinə, onların deyə bilmədiklərini dedim. Xalqın gözü, qulağı və ağzı oldum. Çünki heç kim bu vəziyyətdən razı deyil. Siz də bura bunun üçün gəlməmişiniz? Bəlkə də, bəziləri

əmin olub, sevinə bilmək, basdırıldığımı gözləri ilə görə bilmək məqsədi ilə bura gəlirlər. Kim bilir? Artıq ayrılıq vaxtı gəldi... Bir azdan mərasim olacaq. (*Uzaqdan davul, zurna, ney səsləri... Kədər içində inləyən, sızlayan insanlar...*)

**Fəlsəfəmdə yox kənar şey, mən birliyin sirriyəm,
Onluq sistemdə dəqiq sıfır olmuşam.**

*(Yavaş-yavaş çevrilib yeriyir, ağırlaşdırılmış film – kadr kimi...
Dayanır, təzədən tamaşaçılara tərəf çevrilir.)*

**Artıq həyat üçün bəsdir bu qədər hirs, acıq,
Dincəlmək istəyirəm, yoruldu kədərim.
Artıq bədənin sonu, dilin sonu, arzunun sonu,
Dünya üçün indi mən belə, artıq yükəm.**

*(Səslər inanılmaz dərəcədə yüksəlir... Silah və bomba səsləri ilə birgə çoxalır...
İplərdən asılmış kəsilmiş insan başları göydən səhnənin müxtəlif yerlərinə endirilir.
Kəsik başlar mümkün olduğu qədər çoxdur. Asılmış bir insan maketi bir ipin
ucunda birdən-birə səhnəyə yuxarıdan aşağı düşür. Yırğalanır. Çalmalar, yaşıl
bayraqlar, iplər, payalar yenə yuxarıdan enir. Bayırdan çatırtıları eşidilən yanğının
alovları bu mənzərədə əks olunur. Neyzən bu görünüşə - mənzərəyə baxır...)*

**Yaradılışın sirri inqilabı çəkdi işgəncəyə,
Altı yüz il sonra “dövr bax belə idi” deyə, təqdim edir
Cılız bir kaftar məzarından çıxarılmış hissələr
Yunusa layiq olmayan bədəninin skeletini.**

*(Neyzən yavaş-yavaş səhnədə görünməz olur...
İniltilər artıq hayqırtıya, fəryada çevrilmişdir...)*

S O N

Birinci yazılış: 10 Sentyabr 1998, İstanbul.

İkinci yazılış: 1 Oktyabr 2004, İstanbul.

Üçüncü yazılış: 1 Yanvar 2019.

Tərcümə tarixi:

18 Avqust – 3 Sentyabr 2020

Şəki

Azərbaycan dilinə tərcümə edən:

ELVİN NURİ